

MEKSİKA'DA İSLÂM: TARİHÇE, VAZİYET VE FIRSATLAR*

ISLAM IN MEXICO: HISTORY, CURRENT STATE, AND OPPORTUNITIES

Geliş Tarihi: 22.03.2023 Kabul Tarihi: 19.09.2023

✉ ÖMER KEMAL BUHARİ

DR. ÖĞR. ÜYESİ

MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ

İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

orcid.org/0000-0002-2970-6985

omerkemal@gmail.com

ÖZ

Güncel verilere göre Meksika'da binlerce Müslüman yaşamaktadır ve İslâm ülkede en az beş asırlık bir tarihe sahiptir. Önceki dönemlerde Afrika, Asya ve Avrupa'dan ülkeye gelen Müslümanlar süreklilik arz eden bir varlık gösteremese de 19. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan göç dalgalarıyla birlikte İslâm ülkede bilfiil yaşanmaya başlamıştır. Ağırlıklı olarak Hıristiyan olmakla birlikte Latin Amerika toplumları bazı Batı toplumlarında gözlemlenen güçlü İslâm karşıtı tavırları sergilememektedir. Özellikle 1980'lerden sonra gerçekleştirilen tebliğ faaliyetleriyle çok sayıda Meksikalının da ihtida ettiği gözlemlenmektedir. Hâlihazırda Meksiko, Torreón, Guadalağara ve San Cristóbal de las Casas'ın da dâhil olduğu birçok Meksika şehrinde Müslüman cemaatler bulunmakta ve faaliyet göstermektedir. Fırsatlara gelince, atılabilecek çok sayıda adım vardır. İslâm, entelektüel, kültürel ve/veya mistik yolu izleyerek küresel müminler ailesine daha çok Meksikalıyı davet edebilir. İslâm'ın Meksika'daki varlığının geçmişi ve şimdisiyle birlikte ele alındığı ve geleceğe yönelik bazı öneriler sunulan bu çalışmanın Türkçe akademik literatürdeki bir boşluğu doldurarak konuyla ilgilenen araştırmacılar için bir zemin teşkil etmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Meksika'da İslâm, Meksika'da Müslümanlar, Latin Amerika'da İslâm, Moriskolar, Meksika'ya Müslüman Göçü.

ABSTRACT

According to current data, thousands of Muslims live in Mexico and Islam has at least five centuries of history in the country. Although Muslims from Africa, Asia and Europe did not have a continuous presence in the country in previous periods, Islam began to be actually practiced in the country with the waves of immigration that began at the end of the 19th century. Although predominantly Christian, Latin American societies do not exhibit the strong anti-Islamic attitudes seen in some Western societies. Especially since the 1980s, many Mexicans have converted to Islam as a result of tabligh efforts. Currently, Muslim communities exist and operate in many Mexican cities, including Mexico City, Torreón, Guadalağara, and San Cristóbal de las Casas. As far as opportunities are concerned, there are many steps that can be taken. Islam can invite more Mexicans to join the global family of believers if they follow the intellectual path, the cultural path, and/or the mystical path. This study, which deals with the past and present of Islam's presence in Mexico and offers some suggestions for the future, intends to fill a gap in the Turkish academic literature and provide a basis for researchers interested in the subject.

Keywords: Islam in Mexico, Muslims in Mexico, Islam in Latin America, Moriscos, Muslim Immigration to Mexico.

SUMMARY

Islam in Mexico is a terra incognita for Turkish readers, except for a few reports and documentaries. However, Islam has a history of at least half a millennium in the lands of Mexico. In the literature, there are a number of works on the probable pre-Columbian Islamic-American contacts, with some controversy surrounding them. However, the existence of Moorish, African, and Asian Muslim slaves in colonial Mexico, Nueva España, is an undisputed fact. Currently, the number of Muslims in Mexico is estimated to be between 7,982 and 110,000. They live in Mexico City, Torreón, Guadalajara, San Cristóbal and numerous other Mexican cities. Although predominantly Christian, Latin American societies do not exhibit the strong anti-Islamic attitudes seen in some Western societies. 1492 was a pivotal date in world history because of two events that occurred in that year. The first one is the “Fall of Granada” and the Spanish Inquisition in its aftermath. Although the Catholic kings promised the Nasrid dynasty that the Muslims would continue to practice their faith, they reneged on their word and soon began systematically erasing all traces of Islam from the peninsula. Crypto-Muslims were identified on the basis of their Islamic practices and sent to Inquisition courts to be interrogated, tortured, or burned at the stake. Their archives and literature were destroyed in book-burning campaigns organized by Catholic clerics such as Cardinal Cisneros. The high civilization that they had established in Spain was soon to become a sad memory. That same year, an Italian Catholic sailor by the name of Christopher Columbus arrived in the Americas. Similar to what happened to Iberian Muslims in Spain, the indigenous civilizations of the Americas were systematically destroyed and their people forcibly baptized, enslaved, or exterminated. This time it was the Aztec and Mayan archives that were the subject of countless burnings. As part of a theo-political agenda to build a purely Catholic empire there, Spanish Catholic authorities made great efforts to ban Muslims from entering Novo Hispano Mexico; however, according to several archival records, they failed. The so-called Moriscos, Iberian crypto-Muslims, arrived in the Americas as slaves, merchants, translators, encomenderos, miners, stonemasons, artisans, silk producers and became part of the continent’s history. They were not the only Muslims in the New World. Enslaved Africans from mostly Muslim

societies of West Africa, as well as Asians from Philippines were brought to the colonies for purposes of forced labor. Nonetheless, the children of these transatlantic and transpacific slaves were culturally not strong enough to sustain their identities. Considering the Spanish authority and the branches of Inquisition authorities in the continent, this would not be imaginable. Hence current Muslims of Mexico are either children of the immigrants who arrived at Mexico departing from the Ottoman State during the end of the 19th century or Mexicans embracing Islam. Immigrants arrived particularly after the 1920s and managed to build small-sized communities in a number of cities. In Torreón, descendants of Shiite Lebanese Muslims built the first mosque of Mexico with a traditional Islamic architecture. Mexico City was visited by Turkish Sufis from the 1980s onwards who brought the mystical dimensions of Islam to the city. A British convert by the name of Omar Weston helped to establish the Cultural Islamic Center of Mexico and built later another mosque in Tequesquitengo. A small number of Muslims under the leadership of Abdullah Ruiz built a Salafi community. Guadalajara witnessed the growth of an Islamic community called Islam Guadalajara. Finally, in the city of San Cristóbal de las Casas, numerous native Americans descending from the Mayans converted to Islam thanks to the efforts of two Spaniards, followers of the World Murabitun Movement. They built the third mosque in Mexico.

Meanwhile, several controversies divided Mexican Muslims resulting in the multiplication of Islamic organizations in the country. The overwhelming majority of Mexican Muslims belong to mainstream Sunni interpretations. Each day witnesses the growth of Islam in this “remote” part of the world, promising new hopes and requiring the assistance of the ummah. As for opportunities, there are numerous possible steps to be taken. Islam can take the intellectual path, the cultural path and/or the mystical path to invite more Mexicans to the global family of believers. For this to occur, more material, education centers, communication, experts, and knowledge are required. The Internet is another suitable channel for information purposes. Finally, the construction of a charming mosque in the capital is an immediate necessity for the solidarity and self-confidence of Mexican Muslims. Negotiating with Mexican authorities, Türkiye with its reintegrative policy among the world’s Muslims should be ready to undertake this historical task.

GİRİŞ

Ülkemizde özelde Meksika, genelde Latin Amerika mesafe ve dil engelinden ötürü “egzotik” bir tınıya sahip olan, yeterince araştırılmamış ve ihmal edilmiş bölgelerdir. Örneğin Endülüsl Müslümanları hakkında ülkemizde görece çok sayıda akademik çalışma bulunurken “Latin Amerika’da İslâm/Müslümanlar” hakkındakilerin sayısı azdır.¹ “Meksika’da İslâm/Müslümanlar” konusu ise birkaç istisna dışında hakkında neredeyse hiçbir Türkçe bilgiye rastlanmayan bir konudur.² Resmî kayıtlara göre yükseköğretim kurumlarımızda doğrudan Meksika hakkında hazırlanmış 62 adet lisansüstü tez bulunmaktadır.³ Bunlar muhtelif disiplinler dâhilinde genişçe bir yelpaze teşkil eden çalışmalar olup aralarında Meksika’da İslâm ve/veya Müslümanlar konusunda hazırlanmış herhangi bir tez bulunmamaktadır.⁴ Fakat İslâm’ın ülkeye gelişinin en az

* Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez’e makalenin yazımı esnasındaki kıymetli tenkitleri için teşekkür ederim.

¹ Tespit edebildiğimiz doğrudan konuyla ilgili Türkçe akademik çalışmalar şunlardır: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’ndeki “Amerika”, “Arjantin”, “Surinam”, “Guyana” ve “Câliye” maddeleri; 2006-2009 yılları arasında *Eskiye*ni dergisinde yayımlanan, müellifi “Halid Selman” olan makaleler; Yasin Avcı, “Latin Amerika’da Müslüman Varlığı: Tarihsel Süreç ve Mevcut Durum”, *Dünya Siyasetinde Latin Amerika*, ed. İsmail Ermağan (Ankara: Nobel, 2017), 407-432; Mürsel Bayram, “Karayıplak’da İslâm’ın Siyasal Tezahürleri”, *Bölge Çalışmaları Dergisi* 1/1 (2022), 78-106; Türkiye Diyanet Vakfı (TDV), *Güney Amerika Raporu* (Ankara: TDV Yayınları, 2016); en güncel bilgiler için bk. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (İNSAMER), *Latin Amerika Müslümanları* (İstanbul: Pelikan Basım, 2022).

² DİB, “Meksika’da İslâm’ın Serüveni - Meksika Müslümanları” *YouTube* (22 Eylül 2022) (Erişim: 14 Mart 2023); İNSAMER, *Latin Amerika Müslümanları*, 25-28. Bunların dışında aşağıda ele alınacak olan Chiapas’taki Tzotzil topluluğunun bazı mensuplarının ihtida etmesi de muhtelif ulusal medya organları tarafından haberleştirilmiştir. Ayrıca bölgeye giden gezginlerin hazırladığı vloglar da video paylaşım siteleri üzerinde bulunabilmektedir.

³ Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK Ulusal Tez Merkezi), “Aranan: Meksika” (Erişim: 5 Mart 2023).

⁴ Yalnızca birisi Osmanlı-Meksika diplomatik ilişkileri hakkındadır. Kutlu Kayıran, *Osmanlı Arşiv Belgelerinin Işığında Osmanlı-*

500 yılı aşan bir tarihi bulunmaktadır. Üstelik demografik veriler farklılıklar gösterse de⁵ ülkede binlerce Müslümanın yaşadığı bilinmektedir. Pew Araştırma Merkezine göre 2009 itibarıyla Meksika'da 110.000 Müslüman mevcuttur.⁶ *World Christians Encyclopedia* ise 2001 yılı için nüfusa oranlandığında 300.000 gibi bir rakama tekabül eden %0,3 oranını vermiştir.⁷ Meksika resmî makamları ise 2010 itibarıyla “3760”, 2020 itibarıyla “7982” rakamlarına işaret etmektedir,⁸ ancak literatürdeki çok sayıda araştırmacıya göre bu rakamlar gerçek sayının altında kalmaktadır.⁹ Üstelik bu rakamlar esas alınsa dahi 10 yıl gibi kısa bir süre içerisinde %112'lik bir büyüme tespit edilmektedir ve bilimsel, entelektüel ve yönetsel alanlarda faal olan, ülke ortalamasına göre daha yüksek bir tahsile sahip olan Meksika Müslümanlarının %77'si Meksikalılardan, %23'ü yabancılardan oluşmaktadır.¹⁰ Sonuç olarak İslâm'ın ülkede büyümek için elverişli bir konumda olduğu hususunda şüphe yoktur.¹¹

Kuzey Amerika'da yer alan, 2023 itibarıyla 132 milyonluk bir nüfusa sahip olan ve dış ticaretinde yaklaşık %80 oranında ABD'ye bağımlı görünen Meksika, Azteklerin başkenti Tenochtitlan'ın 1521'deki düşüşünden itibaren üç asır boyunca “Yeni İspanya” (*Nueva España*) adıyla İspanyol sömürgesi olmuş, 1810-1821 arasında cereyan eden ve yüz binlerce insanın öldüğü Meksika Bağımsızlık Savaşının akabinde 1821'de İspanya'dan

Meksika Diplomatik İlişkileri (1864-1913) (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017). Ancak onda da konuya dair aktarılan bilgiler sınırlıdır.

- ⁵ Ayrıca Latin Amerika'nın tamamında yaklaşık 5 ila 6 milyon arasında Müslümanın yaşadığı tahmin edilmektedir ve kıtada sayısal olarak en çok Müslüman Arjantin ve Brezilya'da yaşarken oransal olarak en çok Müslümanın bulunduğu üç ülke Surinam (~%20), Guyana (~%7) ve Trinidad ve Tobago'dur (~%7). Bk. Velvet Rosenberg Fuentes, “La Sociogeografía Latinoamericana del Islam en el Presente Siglo”, *Estudios de Asia y África* 47/147 (2012), 133-151.
- ⁶ Pew Research Center, “Interactive Data Table: World Muslim Population by Country” (Erişim: 14 Mart 2023).
- ⁷ Rosenberg Fuentes, “La Sociogeografía Latinoamericana del Islam”, 137.
- ⁸ Instituto Nacional de Estadística y Geografía (INEGI), *Presentación de Resultados, Estados Unidos de Mexicanos* (Ciudad de México, 2020), 80. Ayrıca INEGI raporuna göre Katoliklerin sayısının 2010'daki %82,7'den 2020'de %77,7'ye gerilemesi, buna karşılık Protestanların sayısının aynı dönemde %7,5'tan %11,2'ye yükselmesi dikkat çekicidir.
- ⁹ Michelle Vyoleta Romero Gallardo, “Sufism in Mexico”, *Encyclopedia of Latin American Religions*, ed. Henri Gooren (Cham: Springer, 2016), 1.
- ¹⁰ Cristina Maria de Castro – Elaine Meire Vilela, “Muslims in Brazil and Mexico: A Comparative Quantitative Analysis”, *International Journal of Latin American Religions* 3 (2019), 93, 102.
- ¹¹ Arely Medina, “Islam in Mexico: Diversity, Accommodations, and Perspectives on Approach”, *International Journal of Latin American Religions* (2023) (Erişim: 12 Mart 2023).

bağımsızlığını ilan ederek Meksika İmparatorluğu (*Imperio Mexicano*) adını almıştır. Günümüzdeki resmî adıyla Meksika Birleşik Devletleri'nin (*Estados Unidos Mexicanos*) vatandaşlarının %88'i Hıristiyan olmakla birlikte 1857 ve 1917 anayasalarından bu yana yönetimde Fransa laisizminden etkiler taşıyan bir sekülerizm anlayışı benimsenmiştir. Ülkede, Avrupa ile Kuzey Amerika'nın diğer iki ülkesi olan ABD ve Kanada'da gözlemlenen anti-İslâmî ve yabancı düşmanı eğilimlere pek rastlanmamakta, genel olarak Müslümanlara sempatiyle bakılmaktadır.¹² Ülkedeki Müslümanlar 19. yüzyıldan itibaren başlayan göç dalgaları dâhilinde muhtelif dönemlerde özellikle Osmanlı Devletinden gelen göçmenlerden ve son dönemde sayıları artan Meksikalı mühtedilerden oluşmaktadır. Bu anlamda Türklerin İslâm'ın Meksika'daki tarihinde özel bir yeri bulunduğu söylenebilir.¹³ Ayrıca 1987'de ABD'den ülkeye gelen Halvetî-Cerrahî tarikatı mensuplarının yürüttüğü faaliyetler İslâm'ın yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Meksika'da 1970 yılında açılan devlet okulu statüsündeki "Türkiye İlkokulu" (*Escuela Primaria Turquía*) bulunmaktadır ve kültürümüzle ilişkili çok sayıda faaliyet düzenlemektedir. Son yıllarda kayda değer bir dış politika atılımı gösteren Türkiye 2006 yılını "Latin Amerika yılı" ilan etmiş, 2016'dan bu yana Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) aracılığıyla ülkede çok sayıda projeyi hayata geçirerek gönüller kazanmaya koyulmuştur.¹⁴ 2012'de TİKA ve Ankara Üniversitesi Latin Amerika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (LAMER) koordinasyonunda bir "Latin Amerika Çalıştayı" düzenlenirken, 2014 yılında bölgede yaşayan bazı Müslümanların Türkiye'ye yazdığı mektuplar üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından "1. Latin Amerika Ülkeleri Müslüman Dinî Liderler Zirvesi" düzenlenmiştir.¹⁵ Son 10 yıllık dönemde Latin Amerika ülkelerinde oldukça popülerite kazanan Türk dizileri arasında (*Diriliş: Ertuğrul* gibi) bazılarının da İslâm'ın Meksikalılar arasında yayılmasına katkıda bulunduğu gözlemlenmektedir.¹⁶ Son olarak Türk dilini ve kültürünü temsil eden Yunus Emre Enstitüsü 2022 yılında başkent Meksiko'da (*Ciudad de México/Mexico City*) bir şube açmıştır ve bu çok önemli

¹² Zidane Zeraoui, "La Presencia Judía y Árabe en México: La Difícil Integración", *XXIV Congreso Internacional de LASA 2006* (San Juan: LASA, 2006).

¹³ Türklerin Latin Amerikalılarla ilişkilerinin tarihçesi için bk. Mehmet Necati Kutlu, "Başlangıcından XX. Yüzyıla Kadar Türk-Latin Amerika İlişkilerine Genel Bir Bakış ve Bazı Dönüm Noktaları", *Latin Amerika Çalıştayı Bildiriler Kitabı*, ed. Ozan Zengin (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013), 25-38.

¹⁴ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), "TİKA, Meksika'da 2016'dan Bu Yana 50 Proje Hayata Geçirdi" (Erişim 9 Mart 2023).

¹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "1. Latin Amerika Ülkeleri Müslüman Dini Liderler Zirvesi sona erdi" (Erişim 14 Mart 2023).

¹⁶ Anadolu Ajansı, "Diriliş Ertuğrul Oyuncusu Meksikalı Çiftin Müslüman Olmasına Vesile Oldu" *YouTube* (1 Aralık 2019) (Erişim: 10 Mart 2023).

bir gelişmedir. Ancak bütün bu umut verici gelişmelere rağmen ülkedeki Müslümanlarla kültürel ve manevî köprüler inşa edilmesi noktasında henüz yeterli çabanın gösterildiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Kanaatimizce bu durumun birincil nedeni konu hakkındaki bilgilerimizin sınırlılığıdır. Aslında “Meksika’da İslâm” uluslararası literatürde de henüz filizlenmeye başlayan bir konudur ve ilgili çalışmaların hemen hepsinde bu durum belirtilmektedir. Kaynakların kahir ekseriyeti İspanyolca ve İngilizce dillerinde Batılı ve Latin Amerikalı müelliflerce yazılmış metinlerdir.¹⁷ Bu makalede mevcut bilgiler ışığında müstakbel araştırmalar için bir giriş-gâh ve zemin sağlanmaya çalışılacaktır.

1. Tarihçe: İslâm’ın Meksika’ya Gelişi

1.1. Tarihî Bağlam: 1492 ve Sonrası

İki önemli hadise sebebiyle 1492 yılı dünya tarihi ve konumuz açısından son derece kritik bir yıl olmuştur. Bunlardan birincisi 2/3 Ocak’ta İber yarımadasındaki son İslâm devleti olan Gırnata’daki (*Granada*) Nasrî hanedanlığının düşüşüdür. Hanedanlığın son varisi Ebû Abdullah en-Nasrî (*Boabdil*), 1490’un yazında başlayan, Katolik Krallar (*los reyes católicos*) olarak bilinen Isabel I de Castilla ve Fernando II de Aragón tarafından düzenlenen kuşatmaya bir buçuk yıl kadar direnebilse de Ekim 1491’de, bölgede yaşayan Müslümanların inançlarına ve hayat tarzlarına müdahale edilmemesi koşuluyla teslim olma anlaşması yapmaya razı olmuştur. Ancak Hıristiyanlar sözlerine sadık kalmayarak anlaşmanın üzerinden on yıl dahi geçmeden sistematik bir biçimde kıtadaki tüm İslâm izlerini silmeye koyulmuşlardır. 1499 yılında kardinal Francisco Ximenes de Cisneros Gırnata’daki Bib-Rambla meydanında binlerce el yazması eseri yakıtırırken¹⁸, diğer şehirlerde de “kitaplardan dağlar oluşturulmuş” ve hepsi ateşe verilmiştir. Aynı zamanda Arapça konuşmak, Arapça veya Aljamiado dilinde kitap bulundurmak, çocuklarını sünnet ettirmek ve onlara Müslüman isimleri koymak, sık ipek elbiselerle gezinmek, sık banyo yapmak, suya ve sabuna aşırı ilgi duymak, domuz eti ve domuz yağıyla hazırlanan ekmeklerden yememek, oruç tutmak, kuskus (*alcuzcuz*) yemek, kızarmış hamur (*buñuelo*) pişirmek, İslâmî usullere göre kesim yapmak, namaz kılmak,

¹⁷ “Latin Amerika’da İslâm” konusundaki yayınlara genel bakış sağlayan çalışmalar için bk. Velvet Rosemberg Fuentes, “El Estudio del Islam en América Latina: Trabajos Académicos (1980-2010)”, *Península* 11/2 (2016), 123-141; Ken Chitwood, “The Study of Islam and Muslim Communities in Latin America, the Caribbean, and the Americas: the State of the Field”, *International Journal of Latin American Religions* 1 (2017), 57-76.

¹⁸ Grosfoguel bunu ve benzer eylemleri *genocide* (soykırım) kavramına benzeyen bir terimle, *epistemicide* yani “bilgi katli” tabiriyle değerlendirmektedir. Ramón Grosfoguel, “The Structure of Knowledge in Westernized Universities: Epistemic Racism/Sexism and the Four Genocides/Epistemicides of the Long 16th Century”, *Human Architecture* 11/1 (2013), 73-90.

Hız Muhammed'i (s.a.s.) zikretmek, din dışı veya Hız Muhammed'i (s.a.s.) öven Müslüman şarkıları (*leila*) söylemek veya Müslüman dansları (*zamb-ra*) etmek, yatak odalarında haç veya diğer Hıristiyan semboller bulundur-mamak, Hıristiyan ayinlerine ve bayramlarına katılmamak, kına yakmak, örtünmek ve "yasaklanmış sazları" çalmak gibi "suçları" işleyenler ihbar edilerek tutuklanmış, bir kısmı çarمیhta yakılarak öldürüldüğü için onlara "yakılanlar" (*quemados*) denmiştir¹⁹—bu tespit etme yöntemlerinden bazı-ları daha sonraki dönemde Amerika'daki engizitörler tarafından da kulla-nılacaktır. 1576'da II. Felipe tarafından dayatılan dinî-kültürel dönüşüm de başarısızlıkla sonuçlanınca, geriye kalan Müslümanlar "nihai çözüm" olarak 1609-1614 arasında yarımadadan sürülmüşlerdir. Bu beş-altı yıllık dönemde yaklaşık 500.000 Müslümanın İspanya'yı terk ederek çoğunlukla Kuzey Afrika'ya gittiği aktarılmaktadır. Yapılanlar "zorla Hıristiyanlaştırma", "köleleştirme", "etnik temizlik", "soykırım" ve/veya "kültürel soy-kırım" başlıkları altında ele alınabilir²⁰ ve sonuç olarak 711-1614 yılları arasında yaklaşık bin yıl boyunca bölgede yaşayan, burada camileriyle, medreseleriyle, yüz binlerce eser barındıran kütüphaneleriyle, saraylarıyla, hanlarıyla, hamamlarıyla çok yüksek bir medeniyet kuran ve aralarında Roger Garaudy'nin de bulunduğu²¹ çok sayıda müellife göre Rönesans'ı tetikleyen Müslümanların yerinde Gırnata'daki Elhamra sarayı, Kurtuba'daki (*Córdoba*) Ulu Camii (sonradan katedrale çevrilmiştir) ve İşbiliyye'deki (*Sevilla*) Alcázar gibi kent simgeleri haricinde acı bir hatıra kalmıştır. Hıristiyanlar, İber yarımadasında henüz 10. yüzyıldan itibaren yürüttükleri tercüme faaliyetleri üzerinden Müslümanların medeni birikiminden çokça istifade etmelerine ve Müslümanların kendilerine karşı yüzyıllar boyunca gösterdiği müsamahakâr tavra rağmen siyasi hâkimiyeti ele geçirir geçirmez farklı bir yüzlerini göstermişlerdir. Aslında bütün bu aktardıklarımız ve daha fazlası, bizzat hadiseleri yaşamış olan Endülüslü Müslümanların Sultan Bayezid'e gönderdiği, "kâfirlerin" kendilerine yaptıkları zulümleri anlattıkları ve Osmanlılardan yardım istedikleri, "feryadname" olarak da

¹⁹ Bk. Rukhsana Qamber, "Inquisition Proceedings against Muslims in 16th Century Latin America", *Islamic Studies* 45/1 (2006), 26-27; Karoline P. Cook, *Forbidden Passages: Muslims and Moriscos in Colonial Spanish America* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016); Hernán G. H. Taboada, *Extrañas Presencias en Nuestra América* (México: UNAM, 2017), 72.

²⁰ T. B. Irving, "Islamic Renewal in Iberia and Latin America", *Islamic Studies* 30/1-2 (1991), 104.

²¹ Roger Garaudy, *Les Promesses d'İslam* (Paris: Le Seuil, 1981), 17-45. Garaudy ayrıca Endülüslü medeniyetinin ihtişamına dair kapsamlı bir eser telif etmiştir. Bk. Roger Garaudy, *İslam en Occident. Cordoue, Capitale de l'Esprit* (Paris: L'Harmattan, 1987).

bilinen meşhur istigase şiiirinde mevcuttur.²² Yapılan her şeye rağmen yarımadadaki Müslüman varlığı tamamen yok edilememiştir. Günümüzde dahi İber Müslümanları köklerine dönmeye ve varlık mücadelesi vermeye devam etmektedir.²³ Üstelik 2022-2023 itibariyle İspanya'da %42'si İspanyol vatandaşı olan yaklaşık 2,5 milyon Müslümanın yaşadığı aktarılmaktadır.²⁴

²² Arapça aslı ve Türkçe tercümesi için bk. Ramazan Meşe, “Endülüs Müslümanlarının II. Bayezid'e Yazdığı İstiğâse (Feryadname) Kasidesi”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 14 (2020), 51-79.

²³ Endülüs eyaletinde, özellikle de Gırnata şehrinde bu yönde bir bilinçlenme gözlemlenmektedir. Şehirde 2003 yılında, Elhamra Sarayını karşıdan gören Mirador bölgesinde bir cami inşa edilmiştir. Biz de bölgeye yaptığımız seyahatte İbrahim Perez Tello gibi bazı Müslüman İspanyollarla şahsen tanıştık. Bir diğeriinin aktardıklarına göre babası dedesini ellerini ve kollarını abdest alır gibi yıkarken görmüş, bu hareketin anlamını merak ederek yaptığı araştırma sonucunda köklerine dönmüştür. Bu hadiseyi bize aktaran kişi İspanya'da bir Müslüman olarak doğmuştur ve etnik olarak İspanyol'dur. Bu nokta önemlidir zira İber Müslümanlarının çoğunluğu yaygın kanaatin aksine kıtaya 711'den sonra gelen Afrikalı Müslümanlardan değil, gönüllü olarak ihtida eden Avrupa yerlilerinden oluşmaktadır. O hâlde daha sonradan tarihî bir kategori olarak uydurulan *Reconquista* (yeniden ele geçirme) terimi de isabetsiz bir terimdir zira ortada bir *Conquista* (ele geçirme) yoktur! Bk. Ignacio Olagüe, *Les Arabes N'ont Jamais Envahi l'Espagne* (Bordeaux: Flammarion, 1969); Rukhsana Qamber, “Anti-Islamic Bias in Sources on Latin America: Preliminary Findings”, *Islamic Studies* 42/4 (2003), 661. Zaten henüz 854 yılında Paul Albar tarafından İspanyol gençlerinin İslâm kültürüne duyduğu hayranlığa dair yazılanlar yarımadada İslâmlaşma sürecinin nasıl gerçekleştiğine ışık tutmaktadır: “[...] Soruyorum, bugün ruhban sınıfından olmayan inançlı [*in nostris fidelibus laicis*] ve yetenekli hangi kişiyi Kitab-ı Mukaddes'e dalarak üstadlardan herhangi birisinin Latince yazılmış ciltlerine dönüp bakarken bulabilirsiniz? İncil'in, peygamberlerin ve havarilerin aşkıyla kim yaniyor? Yakışıklı, dilde belîğ, âdetleriyle ve davranışlarıyla göze çarpan, Hıristiyan olmayanların ilimlerini tahsilde mükemmel [*gentilicia eruditione praeclari*], Arap [*Arabico*] belagatinde yüce, Keldânilerin [Arapların] kitaplarını en hırslı şekilde irdeliyorlar, en yoğun biçimde okuyorlar, en ateşli biçimde tartışıyorlar, büyük bir heyecanla biriktiriyorlar, [bunları] yayvan ve büzülmüş bir ağızla överek yayıyorlar, [böylelikle] Kilise'nin güzelliğinden bihaber [şekilde] Cennet'ten akan ırmakları adeta en değersiz şeyler olarak hor görüyorlar, [vaziyet bu] değil mi? Ah, ne acı! Hıristiyanlar kendi kanunlarını bilmiyor ve Latinler kendi dillerine dikkat etmiyor, böylece Hıristiyanlar arasında kardeşlerine makul bir şekilde bir selamlama mektubu yazabilecek kişi sayısı binde biri bile zor buluyor. [Ama] kalabalıklar içinde, cafcacflı Keldanice [Arapça] kelimeleri bilgece kullanabilecek çok kişi bulunuyor...” Alvari Cordubensis [Paulus Alvarus], “Indiculus Luminosus”, *Patrologiae Cursus Completus, CXXI*, ed. J.-P. Migne (Seu Petit-Montrouge: Bibliothecae Cleri Universae, 1852), 555-556. Ayrıca bk. Şenhan Bolelli, “Endülüs'te Müslüman İspanyolların Sayısı Her Geçen Gün Artıyor”, *Anadolu Ajansı* (22 Nisan 2022).

²⁴ Unión de Comunidades Islámicas de España (UCIDE), *Estudio Demográfico de la Población Musulmana* (Madrid: UCIDE, 2023)

Ayrıca Müslümanlar tarafından kurulan şehirlerin²⁵ yanı sıra İspanyolcadaki 4.000-10.000 arasındaki Arapça kökenli kelimenin varlığı, Müslümanların yarımada bıraktığı derin izlere şahitlik etmektedir.

1492'deki diğer önemli hadise ise, 12 Ekim'de ateşli bir Katolik, İslâm düşmanı ve hatta “acımasız bir barbar”²⁶ olduğu nakledilen İtalyan denizci Kristof Kolomb'un İspanyolların himayesi altında, aslında Osmanlı Devletinin ticari yollar üzerindeki denetimini atlayarak zıt istikametten Asya'ya gitmek isterken bilmeden Amerika kıtasına ayak basması olmuştur. O zamanlarda ve hatta günümüzde dahi Amerikalılara²⁷ *Indians/Indios* denmesinin sebebi budur ve Kolomb Asya'ya değil, o zamana değin bilinmeyen bir kıtaya geldiğini anlayamadan ölmüştür. Her hâlükârda Avrupalılar artık yolunu öğrendikleri kıtaya gemilerle akın akın gelerek burayı peyderpey sömürgeleştirmişlerdir. Meksika'ya ayak basmaları 1517'de Yucatán'a ulaşan Francisco Hernández de Córdoba ile gerçekleşmiş, 1520'deki Tapınak Katliamı sırasında Aztek elitleri silahsız bir hâlde Tōxcatl adlı bayramlarını kutlarken İspanyol askerleri tarafından değerli eşyalarını yağmalamak amacıyla acımasızca katledilmiş, 1521'de Hernán Cortés komutasındaki İspanyol güçleri Veracruz'a girmiştir. Aynı yıl gerçekleşen Tenochtitlán savaşında İspanyollar Aztekleri yenilgiye uğratarak bölgede siyasi hâkimiyet tesis etmişlerdir. Yaklaşık olarak aynı tarihlerde başlayan ve çeşitli safhalarıyla 1697 yılına kadar sürecek bir mücadele döneminden sonra Mayalar da kadim zamanlardan beri sahip oldukları toprakları üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmişlerdir. Artık Aztekler, Mayalar ve Meksika'nın diğer kadim sakinleri hükümran olmaktan tebaa olmaya geçiş yapmışlardır. Şiddetin asli araç olduğu bu dönem tıpkı Endülüslü Müslümanlarda olduğu gibi “köleleştirme”, “zorla Hıristiyanlaştırılma”, dil ve dini de içeren kültürel boyutlarıyla birlikte “soykırım” başlıkları altında ele alınabilir. Nitekim 1529 yılında engizitör piskopos Juan de Zumárraga Aztek arşivlerini ve edebî literatürünü, 1562'de ise piskopos Diego de Landa Maya kitaplarını ve arşivlerini yakmıştır.²⁸ İlginçtir ki Latin Ameri-

²⁵ el-Bâsit (*Albacete*), Cezîretülhadrâ (*Algeciras*), Meriye (*Almería*), Batalyevs (*Badajoz*), Barbat (*Barbate*), Künke (*Cuenca*), Gırnata (*Granada*), Vâdilhicâre (*Guadalajara*), Mürsiye (*Murcia*), Tarif (*Tarifa*), Ubbadat (*Úbeda*) ve başkent Mayrit (*Madrid*).

²⁶ Sandew Hira, “Scientific Colonialism: The Eurocentric Approach to Colonialism”, *Eurocentrism, Racism and Knowledge: Debates on History and Power in Europe and the Americas*, ed. Marta Araújo - Silvia Maeso (New York: Palgrave Macmillan, 2015), 136.

²⁷ Makale boyunca kullanılan “Amerikalılar” ifadesi Avrupalılar gelmeden önce kıtada yaşayan, çoğunluğu onlar tarafından yok edilen, günümüzde genellikle “etnik azınlık” olarak yaşamaya devam eden kıtanın asıl sakinleridir.

²⁸ Ali Kettani, “Islam in Central America”, *Islam and Muslims in the American Continent*, ed. Amadou Mahtar M'Bow – Ali Kettani (Beirut: Center of Historical, Economical and Social Studies, 2001), 464. Diego de Landa bu eyleminden şöyle

ka'nın Hıristiyanlaştırılması da bu savaşlardan kısa bir süre sonra, Hernán Cortés'in talebiyle 1524'te Meksika'ya gönderilen 12 Fransisken misyoner vasıtasıyla gerçekleşmiş, 30-40 yıl gibi kısa bir süre içerisinde kıta nüfusunun en az yarısı Hıristiyanlaştırılmıştır.²⁹ Amerikalılara vaftiz olup boyun eğme veya "kendilerine her yerden ve her türden savaş açılması", "kadınlarının ve evlatlarının köleleştirilerek satılması ve üzerlerinde tasarruf edilmesi", "mallarına el koyulması" ve "mümkün olan her türlü kötülüğün yapıp zararın verilmesi" seçeneklerini sunan, Kastilyalı hukukçu Juan López de Palacios Rubios tarafından 1513'te kaleme alınan *Requerimiento* (ihtar) adlı metin saldırılardan önce uzak mesafelerden, gemilerden, Latince veya İspanyolca olarak "noter huzurunda" yüksek sesle okunmuş, böylelikle saldırı için "meşruiyet sağlanmıştır", yani özetle yerli halk "kılcıkla Hıristiyanlaştırılmıştır".³⁰ Cortés'in 1519-1534 arasında V. Carlos'a gönderdiği mektuplar³¹, Bartolomé de las Casas'ın şahitlikleri³² ve Antonio de Montesinos'un itirazları³³ İspanyolların Amerikalı ev sahiplerine uyguladığı vahşete ışık tutucu niteliktedir. Bilanço ağır olmuştur zira 1500'lerde kıta nüfusu yaklaşık 150 milyon civarında iken 1700'lerde bu rakam %90-95 oranında azalarak 10 milyon civarına inmiş, yani iki yüzyıl içerisinde

bahsetmektedir: "Bu insanlar aynı zamanda kitaplarına kadim şeylerini [bilgilerini] ve bilimlerini yazdıkları belirli karakterler veya harfler kullanıyorlardı. Onlarla birlikte, şekiller ve şekiller üzerindeki bazı işaretlerle kendi şeylerini [bilgilerini] anlıyorlar, anlatıyorlar ve öğretiyorlardı. Bu harflerden [oluşan] büyük sayıda kitabı keşfettik ve onlarda, içinde batıl inanç veya şeytanın yanlışlıkları/yalanları olmayan bir şey olmadığı için hepsini yaktık. Bunu duyduklarında etkilendiler ve bu onlara acı verdi." Diego de Landa, *Relation des Choses de Yucatan*, ed. Arthus Bertrand (Paris & London: Trüber and Co., 1864), 316. Ötekisi ise Anáhuac'taki kütüphanede bulunan ulusal arşivleri Tlatelolco meydanına getirterek onlardan bir "dağ yapmış" ve yaktırmıştır. Lucien X. Polastron, *Libros en Llamas: Historia de la Interminable Destrucción de Bibliotecas*, çev. Hilda H. García – Lucila Fernández Suárez (México, D.F.: Fondo de Cultura, 2007), 115. Bugün Mayalardan geriye Dresden, Madrid, Paris ve Grolier kodeksleri olmak üzere yalnızca 3'ü hasarlı 4 kitap (toplam yaklaşık 200 sayfa) kalmıştır. Azteklerden ise işgal öncesi döneme ait hiçbir kitap kalmamıştır. Ayrıca bu eserde Guatemala, Honduras ve Nikaragua'daki benzer eylemler hakkındaki bilgiler de yer almaktadır.

²⁹ Enrique Dussel, *1492: El Encubrimiento del Otro: Hacia el Origen del Mito de la Modernidad* (La Paz: Plural, 1994), 7-66.

³⁰ Ciudad Seva, "Requerimiento" (Erişim 7 Mart 2023). İngilizce tercümesi için bk. Lewis Hanke, "The 'Requerimiento' and Its Interpreters", *Revista de Historia de América* 1 (1938), 26-28.

³¹ Hernán Cortés, *Cartas de Relación* (México, D. F.: Porrúa, 2007).

³² Bartolomé de las Casas, *Brevissima Relacion de la Destruccion delas Indias* (Sevilla: Seb: Trugillo, 1552).

³³ Enrique Dussel, *Hipótesis para una Historia de la Iglesia en América Latina* (Barcelona/Monteideo: Estela-Iepal, 1967), 48.

yaklaşık 140 milyon Amerikalı yok edilmiştir.³⁴ Meksika’da ise 1519’daki 25 milyon ev sahibinden geriye 1548’de 6 milyon, 1600’de 1,5 milyon insan kalmıştır.³⁵ Bütün bunlara rağmen Azteklerin, Mayaların ve boyun-
duruk altına alınan diğer Meksikalıların torunları da var olmaya devam etmiştir.³⁶ Bu bağlamda Meksikalıların kaderi İber Müslümanlarının kaderiyle dikkate değer bir paralellik arz etmektedir.³⁷ Nitekim failler aynıdır ve Avrupalılar karşılaştıkları Amerikalıları “yeni Morolar/Müslümanlar” (*moros nuevos*)³⁸ olarak adlandırmış³⁹; mabedlerine “cami” (*mezquita*) demiş⁴⁰; Hz. İsa’nın (a.s.) on iki havarisinden birisi olan, ancak İspanyolların “Santiago Matamoros” (Moroları/Müslümanları öldüren Santiago) mitine dönüştürdükleri ve tablolarında ve heykellerde Müslümanları öldürürken tasvir ettikleri şahsiyet Amerika’ya gittiklerinde “Santiago Mataindios” (yerlileri/Amerikalıları öldüren Santiago) mitine dönüşerek yeni tasvirlerde Amerikalıları öldürmeye başlamıştır.⁴¹ Özetle Hıristiyanlar Müslümanlara karşı duydukları hasmane hisleri ve uyguladıkları politikaları Amerika’ya da götürmüşlerdir.⁴²

³⁴ Günümüz tarihçilerinin bir kısmı ölümleri Amerikalıların kıtaya yabancı hastalıklara karşı bağışıklık sahibi olmamasına bağlasa da katliamların ve soykırımların tarihi ortadadır.

³⁵ Douglas Richmond, “The Legacy of African Slavery in Colonial Mexico, 1519-1810”, *The Journal of Popular Culture* 35/2 (2001), 2.

³⁶ Örneğin 1994’te mensuplarının çoğunluğu Mayalardan oluşan Zapatistalar, Chiapas eyaletinde bulunan çok sayıda bölgeye hâkim olmuşlar ve buralarda hâlâ süregelen özerkliklerini elde etmişlerdir.

³⁷ Bu paralellik hakkında yazılmış bir eser için bk. Louis Cardillac, *Dos Destinos Trágicos en Paralelo: Los Moriscos de España y los Indios de América* (Zapopan: El Colegio de Jalisco, 2012).

³⁸ *Moro*, İspanyolların özelde Berberileri ve Arapları, genelde Müslümanları nitelemek için başvurduğu, bugün dahi ırkçı ve anti-İslâmist bir hakaret olarak kullanılan ifadedir. Literal olarak Morisko (*Morisco*) bu kelimenin küçültülmüş hâlidir (“Morocuk”). Ancak İspanyolcadaki Müslümanlarla ilgili bütün bu ırksal ve dinî terimler (*moro*, *morisco*, *mahometano*, *crisiano nuevo*, *nuevamente convertido de moro*, *mudéjar*, *negro*, *ladino*, *janizaro*, *turco*, *alárab* vs.) dönemin şartları içerisinde zaman zaman anlam kaymasına da uğramıştır.

³⁹ Sophia Rose Arjana, *Muslims in the Western Imagination* (Oxford: University Press, 2015), 136; Eduardo J. Hernandez, *A Muslim Fifth Column: Morisco Religion and the Performance of Identity in Sixteenth Century Spain* (Pennsylvania: Temple University, Doktora Tezi, 2016), 186.

⁴⁰ Rafael Guevara Bazan, “Muslim Immigration to Spanish America”, *The Muslim World* 56/3 (1966), 173.

⁴¹ Tasvirlerden bazıları için bk. Ballandalus, “The Transference of ‘Reconquista’ Iconography to the New World: From Santiago Matamoros to Santiago Mataindios” (Erişim 11 Mart 2023).

⁴² Irving, “Islamic Renewal”, 106.

Her ne kadar dünya tarihi metinlerinde Amerika kıtasını “keşfedenin”⁴³ Kristof Kolomb olduğu öne sürülse de Afrikalı ve Asyalı Müslümanlar Amerika’ya bazı tarihî-arkeolojik, coğrafi-kartografik, dilbilimsel, botanik, biyolojik ve sair kanıtların gösterdiği üzere Avrupalılardan çok daha önce gelmiş görünmektedir.⁴⁴ Bu konu burada ele alınamayacak kadar geniş olup her hâlükârda günümüze ulaşan bilgilere göre kıtadaki İslâm varlığı –en azından gözle görülebilecek biçimde– süreklilik arz etmemiştir. Burada bu bilgilerin sınırlılığını da zikretmek gerekmektedir zira yukarıda aktardığımız üzere Avrupalılar Amerikalıların şehirlerini, yapılarını, arşivlerini, kültürlerini ve kendilerini sistematik olarak büyük ölçüde yok etmiştir.

“Meksika’daki Müslüman Cemaati: Çeşitlilik ve Entegrasyon” başlıklı makalesinde uluslararası ilişkiler ve felsefe uzmanı, kendisi de Ceza-yir’den Meksika’ya göç eden bir Müslüman olan Zidane Zeraoui, Müslümanların ülkeye gelişini üç başlık altında ele almaktadır: [I] Birinci aşama Kristof Kolomb’un kıtaya ayak basmasını müteakip, engizisyonundan ve dinî baskılardan korunmak amacıyla başvurulmuş gizlenme dönemidir ve Meksika’daki liberal reform hareketinin [1854-1876] başarıya ulaşmasına kadar sürmüştür; [II] [1878’de Osmanlı Devletinin Şam yöresinden gelen ilk göçmenlerin Veracruz’a ulaşmasıyla başlayan] ikinci aşama, gizlenmenin

⁴³ Üzerinde milyonlarca insanın yaşadığı bir yere ulaşmayı orayı “keşfetmek” olarak tanımlamak kanaatimizce sorunlu bir fiildir.

⁴⁴ Konu hakkındaki en yetkin çalışma için bk. Fuat Sezgin, *Amerika Kıtasının Müslüman Denizciler Tarafından Kolomb Öncesi Keşfi ve Piri Reis* (İstanbul: Boyut, 2013); Fuat Sezgin, “Amerika’nın Keşfinde Müslümanlar”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 40 (2017), 33-50; erken dönemde yazılan bir eser için bk. Ahmed Zéki Pacha, “Une Seconde Tentative des Musulmans pour Découvrir l’Amérique”, *Bulletin de l’Institut d’Égypte* 2 (1919), 57-59; özellikle etimolojik bağlantılar üzerinde bir çalışma için bk. Leo Wiener, *Africa and the Discovery of America* (Philadelphia: Innes & Sons, 1. Cilt 1920, 2. ve 3. Ciltler 1922); S. A. H. Ahsani, “Muslims in Latin America: A Survey — Part 1”, *Journal Institute of Minority Affairs* 5/2 (1984), 454; Ivan van Sertima, *They Came Before Columbus: The African Presence in Ancient America* (New York: Random House, 1976); Abdullah Hakim Quick, *Deeper Roots: Muslims in the Americas and the Caribbean Before Columbus* (London: Ta-Ha Publications, 1996); literatürde bilimsel yetersizlik sebebiyle sıkça eleştirilen bir çalışma için bk. Gavin Menzies, *1421, The Year China Discovered the World* (London: Transworld, 2002); Kolomb öncesi dönemdeki Amerika-Afrika temaslarına dair pozitif-bilimsel (*hard science*) kanıtlar için bk. John L. Sorenson – Carl L. Johannessen, *Scientific Evidence for Pre-Columbian Transoceanic Voyages* (Philadelphia: University of Pennsylvania, 2004); Velvet Rosemberg Fuentes, “La Influencia del Islam Político en América Latina en el Nuevo Siglo”, *Revista de la Asociación Mexicana de Ciencias Políticas* (2013), 68-70; Taboada, *Extrañas Presencias*, 15-48. Karşıt yöndeki görüşleri içeren bir çalışma için bk. Richard V. Francaviglia, “‘Far Beyond the Western Sea of the Arabs...’: Reinterpreting Claims about Pre-Columbian Muslims in the Americas”, *Terrae Incognitae* 46/2 (2014), 103-138.

devam ettiği, liberal reform döneminden 1980'lere kadar süren dönemdir ve [III] 1980'lerde başlayan [ve 1990'lardan itibaren iyice belirginleşen] üçüncü aşama ise göçmen Müslümanların ve mühtedilerin oluşturduğu, cemaatle kılınan Cuma namazlarını ve tebliğ faaliyetlerini de içeren dönemdir ve hâlihazırda devam etmektedir.⁴⁵ Biz de çalışmamızda bu üçlü semayı esas alacağız.

1.2. Afrika, Asya ve İber Müslümanları (1492-1878)

Kolomb öncesi dönem inceleme dışı bırakıldığında Müslümanların Amerika'ya bizzat Kristof Kolomb ile geldiği öne sürülebilir. Zira Kolomb'un ilk seyahati esnasında üç karaveladan oluşan filosunun en hızlısı olan *La Pinta* adlı gemide gözcülük yapan, karayı Kolomb'dan dahi önce gördüğü için "Amerika'yı ilk gören Avrupalı" olarak nitelenen Rodrigo de Triana'nın Endülüslü Müslüman bir aileden geldiği, Amerika'dan Avrupa'ya döndükten sonra Afrika'ya geçerek asıl dinine geri döndüğü ve burada hayatını kaybettiği aktarılmaktadır.⁴⁶ Literatürde benzer aktarımlara Kolomb'un gemisindeki bazı diğer şahsiyetler hakkında da rastlanmaktadır. Hatta kıtanın içlerine doğru giden ilk kişilerin arasında da çok sayıda Müslümanın bulunduğu öne sürülmektedir.⁴⁷ Meksika söz konusu olduğunda da durum aynıdır; Müslümanlar ülkede yine ilk zamanlardan beri var olmuştur. 1519'da ülkeye gelen Hernán Cortés'in ve ondan yaklaşık 10 yıl sonra gelen Pánfilo de Narváez'in refakatinde hem Moriskolar hem de Küba'dan gelen, aralarında Müslümanların da olduğu Afrikalı köleler bulunmaktadır.

İspanyol ve Portekizlilerin yanı sıra İngiliz, Fransız, Alman⁴⁸, Hollan-

⁴⁵ Zidane Zeraoui, "La Comunidad Musulmana en México: Diversidad e Integración", *Relaciones Internacionales* 40 (2011), 337-359.

⁴⁶ Juan Rodríguez Bermejo veya Bermeo olarak da bilinir. Jaime Cáceres Enriquez, "La Mujer Morisca o Esclava Blanca en el Perú del Siglo XVI", *Sharq al-Andalus* 12 (1995), 566; Barry López, *The Rediscovery of North America* (Lexington: Kentucky University Press, 1990) akt. Qamber, "Anti-Islamic Bias", 665; ayrıca bk. Aziz Amahjour, "Mestizajes Enriquecidos. Elementos Árabes y Orientales en la Tradición y Literatura Oral Mexicanas", *Diálogos Culturales en la Literatura Iberoamericana*, *Actas del XXXIX Congreso del Instituto Internacional de Literatura Iberoamericana*, ed. Concepción Reverte Bernal (Madrid: Verbum, 2013), 134. Rodrigo'nun naaşı tarihçi Rodolfo Gil Grimau'nun tespitiyle Fas'ın Larache şehrinde bulunmuştur. Aziz Mahjour, "La Presencia Morisca en México, Una Tradición Silenciada", *Actas del Xle Congreso de Estudios Moriscos sobre: Huellas Literarias e Impactos de los Moriscos en Túnez y en América Latina*, ed. Abdejelil Temimi (Tunis: FTERSİ, 2005), 142. Ayrıca Amerika'yı ilk gören kişi olmasına rağmen Kolomb ödül olarak vadedilen aylığın bağlanmasını sağlamayarak onu aldatmış ve küstürmüştür.

⁴⁷ Kemal Karpat, "Câliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/34-38.

⁴⁸ Almanlar genellikle köle ticaretine iştirak etmemiş gibi telakki edilseler de 1528'deki Eynger ve Sayller örneğinden görüldüğü üzere en erken dönemlerden beri dâhil olmuşlardır. Alman transatlantik köle ticareti hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Heike

dalı ve Danimarkalılar tarafından yürütülen “transatlantik köle ticareti” 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar sürmüş, 400 yıl boyunca yaklaşık 12 milyon Afrikalı, Avrupalı insan avcıları tarafından kaçırılarak köle tacirlerine satılmış ve sömürgelerde çalıştırılmak üzere gemilerle Amerika’ya getirilmiştir. Oranları net olarak tespit edilememekle birlikte bu şekilde kıtaya getirilen kölelerin önemli bir kısmının Batı Afrikalı Müslümanlar olduğu bilinmektedir.⁴⁹ Örneğin 1980’lerin sonunda Meksiko’da bir metro inşaatı sırasında keşfedilen, 1529-1531 yılları arasında faaliyet gösteren bir hastaneyle bağlantılı olan bir mezarlıkta bulunan üç kafatası üzerinde yapılan biyo-arkeolojik inceleme, bunların Portekiz’den ve Batı Afrika’dan getirilen kölelere ait olduğunu ortaya koymuştur.⁵⁰ 17. yüzyıla değin köle ticaretinin birincil merkezi olarak görülen Meksika’ya da köleliğin nihai olarak kaldırıldığı 1817 yılına kadar toplamda 200.000 kölenin geldiği düşünülmektedir.⁵¹ Ülkede Afrikalılar o kadar fazladır ki örneğin 1570-1580 arasında Meksika’daki Afrikalı sayısı (10.595) İspanyolların sayısını (9.495) geride bırakmıştır.⁵² Hatta Afrikalılar 1537’de isyan çıkararak ülkedeki bütün İspanyolları dışarıya atmayı planlamışlarsa da aralarından birisinin planı İspanyollara sızdırması sebebiyle başarısız olmuşlardır.⁵³ Yine 1571’de, 1579’da ve 1725-1768 yılları arasında Veracruz bölgesinde beş kez isyan çıkardıkları aktarılmaktadır.⁵⁴

Köleler dışında, Afrika’dan Meksika’ya Müslüman askerler de gelmiştir. Zeraoui’nin aktardığı üzere 1863-1867 yılları arasında Meksika İmparatoru unvanını taşıyan I. Maximiliano döneminde Fransızlar bölgeye müdahale etmiş, III. Napolyon’un isteği üzerine Mısır Hidivi Muhammed Said 1854-1863 yılları arasında Meksika’ya Mısırlı ve Sudanlı Müslümanlardan oluşan bir zuhaf alayı göndermiştir. 1863’te İskenderiye’den yola çıkarak Veracruz’a gelen 447 kişiden 321’i 1867’de geri dönmüştür, dolayısıyla 126 kişi Meksika’da kalmış olmalıdır. Ancak bu kişiler hakkında

Raphael-Hernandez - Pia Wiegink, “German Entanglements in Transatlantic Slavery: An Introduction”, *Atlantic Studies: Global Currents* 14 (2017), 419-435.

⁴⁹ “Meksika’ya getirilen Afrikalıların kesin kökenleri [hakkındaki bilgiler] biraz sınırlıdır. Köle satışı yapan gemiler ve gemi kayıtları sıklıkla, Afrikalıların binmiş yaptığı Batı Afrika kıyılarındaki köle limanlarına işaret etmektedir. [...] İspanyollar Afrikalıları İslâm’a veya diğer Hıristiyanlık harici inançlara bağlı oldukları için tepeden bakmışlardır.” Richmond, “The Legacy of African Slavery”, 4-5.

⁵⁰ Lizzie Wade, “Three Men Were Buried in Mexico 500 Years Ago. DNA and Bones Reveal Their Stories of Enslavement”, *Science* (Erişim 15 Mart 2023).

⁵¹ James A. Rawley – Stephen D. Behrendt, *The Transatlantic Slave Trade: A History, Revised Edition* (Lincoln & London: University of Nebraska Press, 2005), 63-64.

⁵² Gonzalo Aguirre Beltrán, “The Slave Trade in Mexico”, *The Hispanic American Historical Review* 24/3 (1944), 414.

⁵³ Richmond, “The Legacy of African Slavery”, 8-9.

⁵⁴ Richmond, “The Legacy of African Slavery”, 9.

yapılan araştırmalar herhangi bir sonuç vermemiştir.⁵⁵ Zeraoui'nin verdiği rakamlara ilaveten, 1865 ve 1866'da Cezayir, Mısır ve Sudan'dan 2000 Müslüman askerin daha takviye kuvvet olarak ülkeye geldiği, 1867'ye değin ülkede kaldıkları ve hayatta kalanların çoğunun savaştan sonra ülkelerine döndükleri aktarılmaktadır.⁵⁶ Bazılarının dağlarda izlerini kaybettirerek daha sonra Michoacán bölgesine yerleştiği yönünde söylentiler bulunmaktadır.

Son olarak transatlantik köle ticaretinin yanında bir de onun kadar bilinmeyen “transpasifik köle ticareti” vardır ve Miguel López de Legazpi adlı İspanyol'un 1565'te Meksika'dan Filiplinelere gitmesiyle başlamıştır. Takımadanın bir kısmı İspanya tarafından sömürgeleştirilmiş ve 1898'deki İspanya-Amerika Savaşına değin sömürge olarak kalmıştır. *Sömürge Meksika'sında Asyalı Köleler* başlıklı eserinin ilgili kısmında konuyu ele alan tarihçi Tatiana Seijas'ın arşivlere dayanarak aktardığı üzere, bölgeye gelen İspanyollar “geleneksel düşmanları” olan Müslümanları (*Moros*) burada da bulmuş, 1565-1663 yılları arasında onlarla savaşmıştır (Moro Savaşları). 1350'lerden itibaren Borneo ve Maluku adalarından gelen Müslüman tüccarlar ve davetçiler özellikle güneydeki adalarda İslâm'ı yaymış, “İslâm'ın varlığı İspanyolların misyonerlik ve askerî başarılarını etkilemiştir”. Yani bölgedeki İslâm toprakları sömürgeleştirilememiş ve İspanyollar onlara karşı galip gelememiştir. Önce 1560'larda Cebu'ya gelen Müslüman tüccarları, sonra da savaşlar esnasında esir aldıklarını köleleştirmişlerdir. Rakamlara dair bir fikir vermesi açısından, sadece 1599-1604 arasındaki 5 yıllık dönemde 4.000 Müslümanı köleleştirdikleri aktarılmaktadır. Bu insanlar daha sonra Manila'daki köle pazarlarında satılmış, bir kısmı Meksika'ya gönderilmiştir.⁵⁷ Gerçekten de 16.-17. yüzyıllar boyunca, tarihî ve genetik araştırmaların gösterdiği üzere özellikle Filipinler ve Endonezya'dan Meksika'ya Asyalı köleler getirilmiş, muhtemelen fizyolojik özellikleri sebebiyle kayıtlara “Çinliler/Çinli yerliler” (*chinos/indios chinos*) olarak geçirilmişlerdir.⁵⁸

Köleler öncelikle “insan” değil “mülk” olarak görüldükleri ve her an başka bir yere “transfer” edilebildikleri için İslâm'ı yaşamak noktasındaki gayretlerine rağmen kaderleri üzerinde genellikle söz sahibi olamamışlardır.⁵⁹ Afrikalı Müslüman köleler Surinam, Trinidad ve Tobago, Guyana ve

⁵⁵ Zeraoui, “La Comunidad Musulmana en México”, 337-359.

⁵⁶ Ali Kettani, “Islam in Central America”, 467-468.

⁵⁷ Tatiana Seijas, *Asian Slaves in Colonial Mexico: From Chinos to Indians* (Cambridge: University Press, 2014), 61-67.

⁵⁸ Lizzie Wade, “Latin America's Lost Histories Revealed in Modern DNA”, *Science* (Erişim: 15 Mart 2023).

⁵⁹ Daniel B. Domingues da Silva vd., “The Transatlantic Muslim Diaspora to Latin America in the Nineteenth Century”, *Colonial Latin American Review* 26/4 (2017),

Brezilya'daki kardeşlerinin aksine⁶⁰ sömürge Meksika'sının ağır dinî baskıları ve çalışma koşulları altında kolektif ve kalıcı bir varlık gösterememiş ve asimile olmuştur. Günümüzdeki nüfusları yaklaşık 2,5 milyon olan Afro-Meksikalıların ve Asyalı-Meksikalıların arasında İslâm belki birkaç bireysel “köklere dönüş” vakası dışında bilindiği kadarıyla tatbik edilmemektedir.⁶¹

Çoğunlukla kesif baskılardan ötürü Hıristiyanmış gibi davranan kripto-Müslümanlar olan Moriskolara gelince; onlar da Rodrigo de Triana'dan sonra da Meksika'ya gelmeye devam etmişlerdir. Arşivlerde, engizisyon mahkemelerinin kayıtlarında, *relación*⁶² literatüründe ve muhtelif tarihî vesikalarda bu insanlarla ilgili somut bilgiler yer almaktadır.⁶³ Bu bilgilerden yola çıkarak Moriskoların Amerika'daki tarihleri konusunda yazdığı *Yasak Geçişler* başlıklı eserinde tarihçi Karoline Cook, onların, Hıristiyan ve İspanyol otoriteler tarafından katı düzenlemelerle yasaklanmasına rağmen Amerika'ya nasıl ulaştıklarının izlerini sürmektedir. Mevcut belgelerden İspanyol otoritelerin ve Papalığın, İslâm'ın Amerika'ya dinî veya kültürel tezahürleriyle birlikte ulaşmasını engellemek için yoğun bir gayret sarf ettikleri anlaşılmaktadır. 16. yüzyıldan itibaren sadece hem anne hem baba tarafından en az üç [bazı kaynaklara göre dört veya beş] nesilden beri Katolik Hıristiyan olduğunu ispat edebilen, yani “kan temizliğine” (*limpieza de sangre*) sahip olan “eski Hıristiyanların” (*crístianos viejos*) geçişine izin verilmiş, Müslümanlara, Yahudilere, Protestanlara ve hatta “lekeli/kirli kanlarından” (*sangre manchada*) ötürü diğerlerini “enfekte etme” potansiyeline sahip olan Müslüman ve Yahudi kökenli “yeni Hıristiyanlara” (*crístianos nuevos*) izin verilmemiştir. Henüz 1501'den itibaren muhtelif defalar bu yönde hukuki tedbirler alınmıştır. Hatta 1568'deki bir kraliyet

541.

⁶⁰ Bk. Sylviane A. Diouf, *Servants of Allah: African Muslims Enslaved in the Americas* (New York: University Press, 2013); Ahsani, “Muslims in Latin America”, 462; Paul Christopher Johnson – Stephan Palmié, “Afro-Latin American Religions”, *Afro-Latin American Studies: An Introduction*, ed. Alejandro de la Fuente (Cambridge: University Press, 2018), 452-454. Hatta Brezilya'da 1835'te “Malê İsyanı” (*Revolta dos Malês*) olarak bilinen hareketi düzenlemişlerdir. Bk. João José Reis, *Rebelião Escrava no Brasil: A História do Levante dos Malês em 1835* (São Paulo: Companhia das Letras, 2003). Nitekim Amerika kıtasında hayatta kalan en eski cami (*Mesquita Brasil*, 1934) ve yine kıtadaki tek “İslâm Üniversitesi” (*Universidade Islâmica da América Latina*, 2022) Brezilya'nın São Paulo şehrinde bulunmaktadır.

⁶¹ Yaptığımız araştırmalarda bu yönde herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Ancak gelecekte bölgede yapılacak araştırmalar farklı bilgiler sağlayabilir.

⁶² Bartolomé de las Casas, Hernán Cortés, Diego de Landa gibi Avrupalıların Amerika kıtasındaki tecrübelerini aktardıkları, seyahatnamelerin ve kroniklerin içeriklerine benzeyen anlatıların oluşturduğu İspanyolca yazın türü.

⁶³ Birincil kaynak olarak bk. Mariam Saada – Anette Yohalli Santamaría Pozos, “Huellas Islámicas y Árabes en el México Colonial 1570-1820, Resguardadas en el Archivo General de la Nación (AGN)” (Erişim 4 Mart 2023).

fermanıyla, dinleri ne olursa olsun daha önce bir Morisko'ya hizmet etmiş olan Afrikalı kölelerin de kıtaya gitmesi yasaklanmıştır. Bu uygulamaların sebebi –asıl dertleri Hıristiyanlığı yaymaktan ziyade kıtayı işgal ve istila etmek olsa da⁶⁴– yaptıklarına meşruiyet zemini olarak Hıristiyanlaştırmayı göstermeleridir. Üstelik Moriskoların Osmanlılar ve Fransızlarla ittifak kurarak beşinci kol faaliyetinde bulunacaklarından çok korkulmaktadır. Bunların da ötesinde, tasarladıkları “Yeni Dünya” için öngördükleri düzen ırksal ve dinî anlamda homojen ve “hijyenik” bir Katolisizmdir. Orada “Sare'nin tüm çocuklarına karşı gerçek bir nefret besleyen” [Hz.] İsmail'in çocuklarına yer yoktur. Cook'a göre Müslümanların Amerikalılarla irtibat kurması, dinlerine yönelik doğabilecek ilgi bakımından da tehlikeli olarak algılanmıştır. Hatta bu bağlamda Müslümanlar aleyhindeki duyuruların okunmasını dahi sakıncalı bulmuşlar, bunun Amerikalılar arasında İslâm'a yönelik bir ilgi doğurabileceğini söylemişlerdir.⁶⁵ Bütün bu yasaklamalara rağmen bazen sömürgelerdeki çeşitli ihtiyaçlara binaen esnekliklere de gidilmiş, bazen de çeşitli yöntemlerle kanunlar çiğnenmiştir. Gizlenmeye cevaz verilen Oran fetvasından⁶⁶ itibaren bazı İber Müslümanları “itaat ediyorum ama tatbik etmiyorum” (*obedezco pero no cumplo*)⁶⁷ ilkesiyle hareket etmiş, kamusal alanlarda İslâmî kimliklerini gizlemişler, yakalanırlarsa arşivlerde kayıt altına alınmışlardır. Örneğin İber yarımadasından Meksiko'ya gelen Gırnatalı Maria Ruiz küçükken Ramazan orucu tutarlarken annesinin “oruç hakkında konuşmamayı, yoksa yakılacaklarını” söylediğini ve kendisinin de Meksika'da bir müddet İslâm'ı tatbik ettiğini aktarmış; yine Guadalajara'ya gelerek madencilik ve tüccarlık yapan Portekizli-Afrikalı Francisco López Africano'nun geceleri kalkıp kollarını göğsünde kavuşturarak namaz kıldığı kaydedilmiştir. Bu dönemde kayıtlara girebilen ve Meksika'ya ulaşan bir diğer Afrikalı Müslüman da Estevanico'dur.⁶⁸ Kayıtlarda onların dışında başkaları da vardır. Bu kişilerin varlığından açıkça anlaşılmaktadır ki sömürge Meksika'sında İslâm'ı tatbik eden Müslümanlar şüpheye mahal vermeyecek biçimde var olmuş-

⁶⁴ Bk. Richard Konetzke, “Forschungsprobleme zur Geschichte der Religion und ihrer Bedeutung in den Kolonisationen Amerikas”, *Saeculum* 10 (1959), 82-101.

⁶⁵ Bu durum paradoksal biçimde 11 Eylül 2001 ve diğer benzer hadiseler sonrasında da gözlemlenmiş, İslâm olumlu veya olumsuz bağlamlarda ne kadar çok gündeme gelirse ilgi oranı ve mühtedi sayısı o kadar artmıştır.

⁶⁶ Bağlam ve detaylı bilgi için bk. İbrahim Kalın, *Ben, Öteki ve Ötesi: İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2016), 182-186.

⁶⁷ Qamber, “Inquisition Proceedings”, 28.

⁶⁸ Estebanico el Moro veya Estebanico de Orantes olarak da bilinir. Rabatlı edebiyatçı Laila Lalami bir romanında onun hayatını kurgulamıştır. Laila Lalami, *The Moor's Account: A Novel* (New York: Pantheon Books, 2014).

tur.⁶⁹ Cook eserinde defaatle Müslümanların sıkı yasaklamalara rağmen kıtaya çeşitli yöntemlerle ulaşabildiklerinin altını çizmektedir. Gerçekten de yakın zamanlı genetik araştırmalar, “Y kromozomu datalarına ve ender görülen hastalık mutasyonlarına” dayanarak kıtada Kuzey Afrika ve Orta Doğu genetik katkısının bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁷⁰ Ancak elbette bu uygulamaların onlardan daha fazla Müslümanın Amerika’ya gitmesini engellediği de aşikârdır. Ayrıca tespit edilerek ihbar edilenlerin serüveni yine engizisyon mahkemelerinde sonlanmıştır. 1571’den önce kıtadaki rahipler bu ihbarlardan ve şikâyetlerden sorumluyken, 1571’de Meksiko’da bir engizisyon mahkemesi kurulmuş ve bu vazifeyi üzerine almıştır. 1574-1815 arasında yaklaşık 50 Müslümanın yakılarak katledildiği tahmin edilmektedir.⁷¹ Dahası, yakalananlar dışında bir de “devletin gözünün üzerlerine düşmesini ne pahasına olursa olsun engelleyip”⁷² tespit edilemeyen ve hayatlarına devam eden bir çoğunluk olmalıdır. Zaten kayıtlardaki Moriskoların isimlerine dikkat edilirse, bunların Hıristiyan isimleri olduğu görülecektir. Her hâlükârda sonuç olarak İspanya ve Portekiz’den gelen Moriskolar, “yasaklı kişiler” (*prohibidos*) olarak kimliklerini gizleyip, genellikle köle ve hizmetkâr olarak, nadiren de hür göçmenler olarak, *encomiendalarda* köle-işçilik, kürek mahkûmluğu, gemi kılavuzluğu, askerlik, tercümanlık, ipek üreticiliği, zanaatçılık, tüccarlık, madencilik, marangozluk, demircilik, tuğlacılık, dericilik, inşaat işleri, şifacılık, büyücülük ve hatta belki de piskoposluk⁷³ yapmak üzere Amerika’ya geçebilmiş⁷⁴ ve böylelikle Meksika ve Latin Amerika tarihinin birer parçası olmuşlardır. Bununla beraber onlar da Hıristiyan Avrupalıların siyasi-askerî baskısı altında günümüze kadar ulaşan İslâmî bir varlık gösterememişlerdir. Aradan geçen yüzyıllar boyunca Amerikalılarla ve kıtaya gelen Avrupalılarla evlenerek asimile oldukları tahmin edilmektedir. Zaten Kilise’nin de desteğini arkasına alan bütün bir devlet mekanizması onları henüz kıtaya ulaşmadan Hıristiyanlaştırmak, Hıristiyan olsalar dahi onlara güvenmeyerek kıtaya ulaşmalarını engellemek, ulaşanların da İslâm ile uzaktan dahi alakalı

⁶⁹ Cook, *Forbidden Passages*. Müslümanların Amerika’ya geçişini yasaklayan buyruklar için bk. Rafael Guevara Bazan, “Muslim Immigration to Spanish America”, *The Muslim World* 56/3 (1966), 179-187.

⁷⁰ Kaustubh Adhikari vd., “The Genetic Diversity of the Americas”, *Annual Review of Genomics and Human Genetics* 18 (2017), 290.

⁷¹ Ali Kettani, “Islam in Central America”, 466.

⁷² Peter Dressendörfer, “Crypto-musulmanes en la Inquisición de la Nueva España”, *Actas del Coloquio Internacional sobre Literatura Aljamiada y Morisca*, ed. Alvaro Galmés de Fuentes (Madrid: Gredos, 1978), 478.

⁷³ Bartolomé de las Casas, Guatemala’nın ilk piskoposu olan Francisco Marroquín’in soyunu ve sözlerini “şüpheli” bularak İspanya’ya bu konuda bir ihbar mektubu göndermiştir. Qamber, “Inquisition Proceedings”, 39.

⁷⁴ Cook, *Forbidden Passages*; Rıza Kurtuluş, “Amerika: III. Kıtada İslamiyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/37-43.

olabilecek herhangi bir nesneyi yanlarında getirmelerini engellemek, nasıl tespit edilebilecekleri hususunda oldukça detaylı bilgiler vererek ihbar edilmelerini sağlamak⁷⁵, onları engizisyon mahkemelerine sevk ederek çocuklarıyla birlikte kıtadan kovmak ve tüm izlerini silmek⁷⁶ için işlerken başka türlü bir sonuç beklemek pek gerçekçi görünmemektedir. Nihayetinde, dil, mimari, sanat ve kültürün daha derinlerdeki görünmez boyutları haricinde 19. yüzyıla kadar Meksika'ya gelen Müslümanların ilerleyen yüzyıllardaki akıbeti belirsiz kalmıştır. Yapılacak araştırmaların gelecekte daha çok bilgi üretmeleri beklenmektedir. Irving, kıtadaki mimari etkilere örnek olarak Guatemala'daki binaların duvarlarını ve zeminlerini süsleyen çinileri ve metal işçiliğini, Kolombiya ve Meksika'daki kilise tavanlarını, Peru'daki ahşap balkonları ve Bolivya'daki süslemeli kapıları göstermektedir.⁷⁷ Ancak elbette çok daha derin boyutları olan etkiler bunlarla sınırlı değildir ve Müdeccen⁷⁸ (*Mudéjar*) sanatının Amerika ve Meksika'daki temsilleri konusunda çok sayıda eser yazılmıştır.⁷⁹

Bu noktada literatüre dair bir gözlemimizi aktarmak da yerinde olacaktır. “Latin Amerika ve İslâm” konusunda kalem oynatan bazı Batılı müelliflerin yazılarındaki “İslâm karşıtı tarafgirlik” daha önce ayrıntılı bir biçimde tespit ve tahlil edilmiş bir husus olup⁸⁰, bu durum İslâm ile ilgili Batılı literatüre bir nebze aşinalığı olan birisi için şaşırtıcı değildir. Benzer şekilde bazı müelliflerin muhtelif saiklerle mevcut verileri önemsiz göstererek, adeta “Pyrrhon şüpheciligi” ile karşılayarak veya yok sayarak Meksika'da-

⁷⁵ Bk. Don Vicente Boix, *Apuntes Históricos sobre los Fueros del Antiguo Reino de Valencia* (Valencia: D. Mariano de Cabrerizo, 1855), 262-264. Meksiko'ya gönderilmek üzere 1584'te İspanya'da yazılan bu metinde Müslümanların dini pratikleri hakkındaki bilgiler kible (*Alquibla/Alqueblas*), besmele (*Vizmelea*), Ramazan (*Romadan*), sahur (*zahor*), abdest (*Guadoc*), namaz (*zala*), Kur'ân-ı Kerîm (*Alcorán*), Fatiha Süresinden “*elhamdülillah*” (*Andululay*) ve İhlas Süresinden “*kulhuvallahu ehad*” (*Colhua y Lagnahat*), Mekke (*Meca*) gibi Arapça İslâmî terimler eşliğinde verilmekte, bunları duyan veya gören olursa kimseye bir şey söylemeden bizzat yetkili makamlara ihbar etmesi emredilmektedir.

⁷⁶ Yine Meksika'nın haricinde, Lima ve Cartagena engizisyon arşivlerinde çıkan yangınlarda çok sayıda kaydın yok olması kıtadaki Müslüman varlığı hakkındaki bilgilere ulaşılmasını engellemiştir. Qamber, “Inquisition Proceedings”, 41. Brezilya arşivleri hakkında da benzer aktarımlar mevcuttur.

⁷⁷ Irving, “Islamic Renewal”, 107.

⁷⁸ İber yarımadasında Hıristiyan idaresi altında yaşayan Müslümanlara verilen ad.

⁷⁹ Bk. Manuel Toussaint, *Arte Mudéjar en América* (México D. F.: Porrúa, 1946); R. Brooks Jeffery, “From Azulejos to Zaguanes: The Islamic Legacy in the Built Environment of Hispano-America”, *Journal of the Southwest* 45/1-2 (2003), 289-327; Aziz Amahjour, “México y Marruecos. La Necesidad de una Mayor Gestión y Diplomacia Cultural Marroquí en Centroamérica”, *África, Iberoamérica y Europa: Intercambios Culturales desde una Perspectiva Multidisciplinaria*, ed. Diego Melo Carrasco (Madrid: Dykinson, 2021), 78-81.

⁸⁰ Qamber, “Anti-Islamic Bias”, 651-685.

ki İslâm varlığını çok daha yakın tarihlere çekmeye, böylelikle İslâm'ın ülkedeki mazisini silmeye çabaladıkları gözlemlenmektedir. Latin Amerika tarihçisi Taboada bu tür yaklaşımları “minimalizm” olarak adlandırmakta, “sadece Amerika'daki Hıristiyan-Avrupalı geleneğe önem verme ve eski dünyanın kültürleriyle diğer temasları inkâr etme niyeti” olarak tanımlayarak “akademik ilginin ötesine giden motivasyonlar” altına yerleştirmektedir.⁸¹ Her hâlükârda, bu ihtilafların da ötesinde, unutulmaması gereken ama konuyla ilgili yazılarda pek değinilmeyen tarihî bir gerçeklik vardır: İslâm hem Hıristiyanlığa hem de Yahudiliğe çok derin ve çok geniş boyutlarda tesir etmiştir. Sadece iki örnek vermek gerekirse Hıristiyan teolojisinin en önemli figürlerinden Thomas Aquinas eserlerinde Gazzalî'den, İbn Rüşd'den ve İbn Sina'dan adeta satır satır iktibaslarla bulunurken⁸² Yahudi teolojisinin kurucusu olarak görülen ve öneminden dolayı Yahudilerce kendisine “ikinci Musa” lakabı verilen Musa ibn Meymûn'un (Maimonides) başyapıtı *Delâletü'l-hâirîn* de dâhil olmak üzere eserlerinin önemli bir kısmı Arapça kaleme alınmıştır, İslâm tefekküründen izler taşımaktadır ve oğlu Abraham ile iki torunu David ve Obadyah Mısır'da Müslüman tekkelere derviş olmuştur.⁸³ Bu vb. konulardaki tüm “örtme” çabalarına rağmen artık hiçbir şüphe yoktur ki Hıristiyan ve Yahudilerin günümüzdeki teolojileri, mistisizimleri, felsefeleri, edebiyatları, sanatları, doğa bilimleri ve teknolojileri Müslümanların katkısı olmadan bu hâllerleriyle var olamazdı ve Müslümanlardan öğrendikleri kâğıt, kavelalar, haritalar vb. bilgi ve teknolojiler olmadan 1492'de Amerika'ya gidemezlerdi.⁸⁴ Braudel'in ifadesiyle, “Avrupa dünyayı, çok sıklıkla diğerlerinin gözleriyle, bacaklarıyla ve zekâlarıyla keşfetmiştir”.⁸⁵ İşte aslında zannettikleri kadar da “hijyenik” ve “temiz kanlı” olmadığı görünen Katolikler Amerika'ya gittiklerinde yukarıda zikrettiğimiz dilbilimsel ve mimari etkilerle birlikte bu en derinlerdeki etkileri de elbette beraberlerinde götürmüşlerdir.⁸⁶ Sonuç olarak çok

⁸¹ Taboada, *Extrañas Presencias*, 50. Ayrıca ona göre bunun aksi ucuna yönelen “maksimalist” yaklaşımlar da bulunmaktadır.

⁸² Bk. Alfred Guillaume, “Philosophy and Theology”, *The Legacy of Islam*, ed. Thomas Arnold - Alfred Guillaume (Oxford: At the Clarendon Press, 1931), 239-280.

⁸³ Detaylı bilgi için bk. Leonard C. Epafra, Bernard Adeney-Risakotta, Amin Abdullah ve Reuven Firestone, “Jewish Sufism in Medieval Islam”, *Kawistara* 3/22 (2011), 283-285.

⁸⁴ Carlos Solis Santos, “Cristóbal Colón y el Saber de los Árabes”, *Arbor* 123/482 (1986), 93-108.

⁸⁵ Fernand Braudel, *Civilización Material, Economía y Capitalismo, Siglos XC-XCIII* (Madrid: Alianza, 1984), 39 akt. Taboada, *Extrañas Presencias*, 38.

⁸⁶ Bu yönde bir okuma için bk. Américo Castro, *La Realidad Histórica de España* (México, D. F.: Porrúa, 1954). Ayrıca bk. Wilhelm Hoenerbach, “Das Kolonialzeitliche Amerika und der Islam”, *Zeitschrift für Romanische Philologie* 84/1-2 (1968), 1-19.

sayıda çalışmanın ortaya koyduğu üzere Güney, Orta ve Kuzey Amerika toplumlarının oluşmasındaki İslâm katkısı artık sabit bir tarihî bilgidir.

1.3. 19. Yüzyıldan İtibaren Göç Dalgaları (1878–1980)

“Meksika’da İslâm” başlıklı çalışmasında Arely Medina, Zeraoui’nin yukarıda aktardığımız şemasını genişleterek ikinci sırada yer alan göç aşamasını 19. yüzyıldaki “kontrollü ve diplomatik göç” ve 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın ortalarındaki “göç ve Arap diasporası” olarak ikiye ayırmaktadır. “Kontrollü ve diplomatik göç” aşamasında ülkede gelişen liberal düşünce doğrultusunda 1917’de bir anayasa hazırlanmış, Katoliklik dışındaki dinlere de özgürlükler verilmiştir. Yine de 1910 itibariyle 15 milyonluk nüfusun içerisinde yalnızca 546 erkek ve 56 kadın Müslüman bulunmaktadır. Aynı dönemde ülkeye gelen Müslüman diplomatlar Cuma namazlarını evlerde cemaatle kılmak gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Müteakip “göç ve Arap diasporası” aşamasında ise, Osmanlı Devletinin çözülme sürecine girmesiyle birlikte Lübnanlı, Suriyeli, Filistinli ve Iraklı göçmenler ülkeye gelmiş, aslında ABD’ye geçmek istemişler ancak muhtelif sebeplerle Monterrey ve Torreón’un yanı sıra Mérida ve Guadalajara gibi şehirlere yerleşmişlerdir. Bu Arap göçmenlerin çoğunluğu Mârûnî Hıristiyanlar olup yalnızca %4,6’sı Müslümandır. Ancak 1950’lerden sonra [Zeraoui’ye göre 1922-1924’ten itibaren⁸⁷] bu oran %10’lara kadar çıkmıştır.⁸⁸ Alfaro Velcamp ise 1878-1951 arasında 8240 Arap göçmenin ülkeye geldiğini, 343’ünün Müslüman olduğunu ve bunların da yarısından fazlasının 1922-1927 yılları arasında geldiğini aktarmaktadır. Ayrıca Müslüman göçmenlerin çoğunluğunun Kuzey Meksika’ya yerleşmesinin sebebini buralarda dinî özgürlüklerin daha geniş olmasına bağlamaktadır.⁸⁹ Bu rakamlar ilk bakışta düşük ve önemsiz görünebilir ancak burada zaman zaman ihmal edilen üç husus vardır: Birincisi, ülkeye gelen göçmenlerin sistematik biçimde kayda geçirilmeleri ancak 1926’dan sonra başlayan bir uygulamadır. Dolayısıyla bu tarihten önceki resmî rakamlar güvenilir değildir.⁹⁰ İkincisi, ülkeye gelen Arap göçmenler arasında muhtelif sebeplerden ötürü gizlenme ve isim değiştirme (*desnombramiento*) gibi pratikler yaygındır ve bu durum Arap göçmenlerin dinî aidiyetleri bir kenara, kaç kişi oldukları hususunda dahî kesin bir rakama ulaşmayı imkânsızlaştır-

⁸⁷ Zeraoui, “La Presencia Judía y Árabe en México”.

⁸⁸ Medina, “Islam in Mexico: Diversity, Accommodations, and Perspectives on Approach”.

⁸⁹ Theresa Alfaro Velcamp, “Mexican Muslims in the Twentieth Century: Challenging Stereotypes and Negotiating Space”, *Muslims in the West: From Sojourners to Citizens*, ed. Yvonne Yazbeck Haddad (Oxford: University Press, 2002), 278-279.

⁹⁰ Zidane Zeraoui, “La Inmigración Árabe en México: Integración Nacional e Identidad Comunitaria”, *Contra Relatos desde el Sur: Apuntes sobre África y Medio Oriente* (Córdoba Argentina: CIACso, 2006), 12.

maktadır. Bu sebepleri Zeraoui; [I] yerel bir isimle topluma entegrasyonun daha kolay olması, [II] nüfus memurlarının bilgisizlikleri sebebiyle Arapça telaffuz edilen isimleri yanlış bir şekilde kayda geçirmeleri, [III] [yukarıda değindiğimiz üzere] göçmen kayıtlarının 1926 itibariyle tutulması ancak o tarihe kadar çok sayıda göçmenin ülkede olması ve kendilerini Meksikalı olarak kaydettirmeleri, [IV] bazı Arapların Arapça isimlerini İspanyolcaya tercüme etme veya aktarma temayülü (“Harb”-“Guerra” veya “Maryem”-“Maria” gibi) ve [V] çok sayıda Müslümanın (ve Yahudi) olası kamusal tepkilerden kaçınmak amacıyla kimliklerini gizlemesi olarak sıralamaktadır.⁹¹ Üçüncüsü, Osmanlı Devleti Müslümanların göç etmesini yasakladığı için ülkeye giden Osmanlı Müslümanları kimliklerini gizlemişlerdir.⁹² Göç dönemi aynı zamanda Türkiye-Meksika ilişkileri açısından ilginçlik arz etmektedir zira mevzubahis göçmenler çoğunlukla Osmanlı Devletinin pasaportunu taşıyarak ülkeye gelmiştir. Bu sebeple etnik ve dinî kimlikleri ne olursa olsun Meksika ve tüm Latin Amerika’da onlara “Türkler” (*los Turcos*) denmiş, hatta buradan kültürel bir basmakalıp ifade olarak *el Turco* kimliği doğmuştur. Zaman zaman ticari güvenilmezlikle de bağdaştırılan bu kimliğin varlığı yine de mevzubahis insanların imajının olumsuz olduğu anlamına gelmemektedir. Zira *el Turco* aynı zamanda zenginlikle ilişkilendirilen bir tabir olup “Türklerin” kıtanın ekonomik gelişimine katkıda bulunduğu görüşü yaygındır.⁹³ Ayrıca bu konuda önemli bir veri olarak “Türkler” içlerinden birçoğu Müslüman kökenli olan çok sayıda devlet başkanı yanında toplumda etkin pozisyonlarda bulunan insanlar⁹⁴ çıkarmışlardır.

1.4. Yeniden İslâmlaşma (*Reislamización* – 1980’den İtibaren)

Bu dönemde bir yandan Müslüman ülkelerden göçler devam ederken diğer yandan ülke Müslümanlarının İslâm’ı tatbik etmek noktasında daha da bilinçlenerek muhtelif cemaatler kurmaya başladıkları gözlemlenmektedir. Önceleri genellikle Cuma namazlarını kılmak için toplanan cemaatler çeşitli organizasyonlar kurarak tebliğ faaliyetlerine başlamış, onların vesilesiyle çok sayıda Meksikalı ihtida etmiştir. Bu dönemin bazı başlıkları Torreón’da inşa edilen ilk cami, ABD’de bulunan Müslüman gruplarının Meksika’ya gelişleri, Meksiko’daki teşkilatlanma ve tebliğ faaliyetleri,

⁹¹ Zeraoui, “La Presencia Judía y Árabe en México”.

⁹² Kemal Karpat, “The Ottoman Emigration to America, 1860-1914”, *International Journal of Middle Eastern Studies* 17 (1985), 182 akt. Alfaro Velcamp, “Mexican Muslims in the Twentieth Century”, 280.

⁹³ Krş. Alfaro Velcamp, “Mexican Muslims in the Twentieth Century”, 278.

⁹⁴ Örneğin Carlos Menem (Arjantin), Antonio Saca (El Salvador), Abdala Bucaram (Ekvador), Michel Temer (Brezilya), Julio César Turbay (Kolombiya), Mario Abdo Benitez (Paraguay) ve Nayeb Bukele (El Salvador), Salma Hayek (Meksika), Tarek el-Aissami (Venezuela), Carlos Slim Helú (Meksika) ve Shakira (Kolombiya).

Chiapas eyaletindeki bazı Maya topluluklarının İspanya'dan gelen Mura-bitun hareketinin temsilcileri vesilesiyle ihtida etmesi ve Guadalajara'da İslâm'ın yayılması şeklindedir. Bunları aşağıdaki “Vaziyet” bölümünde şehirler temelinde ayrıntılı bir biçimde inceleyeceğiz.

2. Vaziyet: Şehirlere Göre Meksika'daki Müslümanlar

Yukarıda aktarılan çalışmada Zeraoui ülkedeki Müslümanları Torreón bölgesinde yoğunlaşan Şiiiler ile Sufi Murabitlar, Selefiler, Vehhabiler ve “ortodoks” dindarlar olarak kendi içinde gruplara ayrılan Sünniler olarak sınıflandırmaktadır. Ancak ülkedeki esas ayrımın radikal veya ortodoks türevleriyle muhafazakârlar ve Meksika'ya uygun bir İslâm arayışında olanlar arasında olduğunu ileri sürmektedir. Bununla birlikte ülkede, bazı Batılı medya organlarının bu yöndeki propagandasına rağmen şiddete meyyal aşırılıkçı hareketlere ve terör gruplarına dair hiçbir kanıt rastlanmamaktadır.⁹⁵ Ayrıca güncel nüfusları 500 ila 800 arasında olduğu tahmin edilen San Cristóbal de las Casas'taki Maya Müslümanlarından, tasavvuf üzerinden ve son olarak kişisel ilgilerinden ötürü İslâm'a geçen Meksikalılardan oluşan mühtediler grubu mevcuttur.⁹⁶ Bu bilgilere ilaveten Medina, Müslüman cemaatlerinin olduğu Meksika eyalet ve şehirlerini Chiapas, Meksiko, Ciudad Juarez, Guadalajara, Guanajuato, Merida, Monterrey, Morelia, Puebla, Queretaro, Quintana Roo, Rosarito, San Luis Potosi, Sinaloa, Sonora, Tamaulipas, Tijuana, Toluca, Torreón ve Veracruz olarak vermektedir.⁹⁷ Hacim sınırlaması ve mevcut bilgilerin yetersizliği sebebiyle biz bunlardan önde gelen dördüne aşağıda yer vereceğiz.⁹⁸

2.1. Meksiko

Meksika'nın başkenti yaklaşık 9 milyon nüfusa sahip Meksiko olup Müslümanların ülkedeki tarihî ve sayısal anlamlarda birincil yeri burasıdır. Ülkedeki tek Müslüman Mezarlığı 2017'de bu şehirdeki Ixtapaluca bölgesinde açılmıştır. 20. yüzyılın başlarında şehir merkezinde “Türklerin” sıklıkla geldiği bir mescid bulunmakla birlikte bugün bu yapı farklı amaçlarla kullanılmaktadır.

Yeniden İslâmlaşma aşamasında İslâm'ın Meksiko'ya gelişi öncelikle tasavvuf üzerinden olmuştur. Sedgwick'in aktardığı üzere tasavvuf Latin

⁹⁵ Mehmet Özkan, “Latino Muslims and Radical Extremism: Why There Is No Daesh (ISIS) Threat in Latin America?”, *Journal of Muslim Minority Affairs* 37/3 (2017), 284-293.

⁹⁶ Zeraoui, “La Comunidad Musulmana en México”.

⁹⁷ Arely Medina, “Islam in Mexico”, *Encyclopedia of Latin American Religions*, ed. Henri Gooren (Cham: Springer, 2016), 4.

⁹⁸ Diğerleri hakkında bilgiler için bk. Ali Kettani, “Islam in Central America”, 474-476; Carlos Ariel Diaz Abad, *El Salafismo en México: Factores de la Movilidad Religiosa en los Miembros del Centro Salafí de México* (Xalapa: CIESAS, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 112-115.

Amerika'da özellikle 1980'lerden bu yana etkin olmuştur. "Gezgin şeyhler" çoğunlukla ABD veya Avrupa üzerinden kıtaya gelerek faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle Arjantin ve Brezilya'da yaygınlık kazanan tasavvufî hareketler sonraki dönemlerde Kolombiya ve Ekvador'da da var olmuş, tradisyonalist René Guénon tarafından temsil edilen Meryemiyye tarikatı Arjantin ve Brezilya dışında Meksika'da da faal olmuştur. Ayrıca Idries Shah'ın kardeşi Omar Ali Shah Nakşibendîliğin Latin Amerika'da ve Meksika'da yayılmasına öncülük etmiştir. 1978 yılında ise Halvetî-Cerrahî şeyhi Muzaffer Ozak ABD'ye ulaşmıştır. Burada Lex Hixon (Şeyh Nur al-Anwar) ile tanışarak onu dervişliğe kabul etmiş ve tarikatı yaymak üzere kendisine icazet vermiştir. 1985'te vefat ettiğinde tarikatın buradaki kolu ikiye ayrılmıştır. Bunlardan daha "eklektik" yaklaşımları tercih ettiği kaydedilen Nur Aşkî Cerrahî tarikatını Hixon temsil etmiş, 1987'de Meksiko'ya gelerek buradaki, aynı zamanda derviş olan üç *conchero* dansçısı ile birlikte Cerrahî tarikatını şehre getirmiştir. Hixon'dan sonra "şeyhalk" Philippa (Fariha) de Menil'e, ondan da Porto Rikolu bir gazeteci olan Edlin Ortiz Graham'a (Amina Teslima) geçmiştir. Teslima da selefleri gibi eklektik bir din anlayışına sahiptir. Tarikat Meksiko'nun Colonia Condesa bölgesinde faaliyetlerine devam etmektedir ve Teslima Meksika Dinlerarası Konseyinin (*Consejo Interreligioso de México*) üyesidir. Ayrıca tarikattan ayrılan bazı müridler Jorge Luis Naude'nin önderliğinde Kabalacılık ve Hermetizm'den de beslenen Naamiyyih Yarrahi Arifi tarikatını kurmuşlardır. Meksiko'da onların dışında Filistinli Şâzelî Muhammad al-Jamal'ın müridi Stephen (Nouruddeen) Durkee'nin kurduğu Meksika Sufî Merkezi (*Sufi Center Mexico*) bulunmaktadır.⁹⁹ Ayrıca Cerrahî tarikatının Meksika'daki geçmişi hakkında detaylı çalışmalar mevcuttur.¹⁰⁰ Başkentte oldukça faal olan diğer bir cemaat ise Ehl-i sünnet üzere olduğunu beyan eden Meksika İslâm Kültür Merkezi (*Centro Cultural Islámico de México — CCIM*) olarak bilinmektedir. Hâlihazırda Meksiko'nun yaklaşık 100 kilometre güneyindeki Tequesquitengo'da konuşlanan merkez, 1968 yılında İngiltere'de doğduktan sonra 5 yaşında ailesiyle Meksika'ya göç eden, 19 yaşında ABD'de ihtida eden İngiliz Omar (Mark) Weston tarafından 1995'te kurulmuştur. Weston 1991'de psikoloji lisans eğitimini tamamladıktan sonra 1992-1994 arasında Medine İslâm Üniversitesinde Arapça dil eğitimi görmüştür. Gregory Abdullah Weston isimli kardeşi de Meksika'da

⁹⁹ Mark Sedgwick, "Sufism in Latin America: A Preliminary Survey", *Melancholia* 3 (2018), 4-34.

¹⁰⁰ Cynthia Hernández González, *El Islam en la Ciudad de México: La Orden Halveti Yerrahi y Su Ritual de Iniciación a partir de los Años 80 del Siglo XX* (México: Escuela Nacional de Antropología e Historia, Lisans Tezi, 2009); Cynthia Hernández González, "The Nur Ashki Jerrahi Tariqah in Mexico City: A Branch from Istanbul's Halveti Jerrahi Tariqah", *International Journal of Latin American Religions* 3 (2019), 68-85.

faal olan bir mühtedir. Weston'ın Zeraoui'ye verdiği röportajda aktardıkları, İslâm'ın şehirde yayılma sürecine ışık tutucu nitelikte bilgiler içermektedir: Weston 1989'da ABD'de mühtedi kardeşi Abdullah'ın da telkinleriyle ihtida ettikten sonra Meksika'ya dönerek buradaki Müslümanları aramaya başlamıştır. Meksiko'nun Polanco bölgesinde yer alan Mısır Kulübünde (*Club Egipcio*) az sayıda Müslümanın devam ettiği bir mescid bulunmaktadır. Muhammed Rumi adındaki bir Şilili mühtedi mescide gelerek İspanyolca hutbe vermeye başladıktan sonra buradaki Müslümanlar mescidi sadece cumaları değil, tüm hafta boyunca açık tutmaya karar vermişlerdir. İlk aşamada sadece perşembe günleri ikindi namazları için açılabilen mescide Pakistanlı ve Arap Müslümanlar gelmeye başlamış, ancak henüz kalıcı bir cemaat oluşmamıştır. Sonraki dönemde Weston başkentteki evinde bir mescid açmış, tüm vakit namazlarını burada kıldırmaya başlamıştır. 1996'da Hasan Nader Suudi Arabistan büyükelçisi olarak Meksika'ya geldiğinde onunla tanışmış ve elçilikte çalışmaya başlamıştır. Bu esnada evindeki mescidi kapatmış ve Polanco'daki Musset caddesinde yeni bir mescid açmıştır. Pakistan Büyükelçiliğine giderek Cuma namazlarının elçilik yerine Musset'teki mescide kılınmasını teklif ettiğinde "Suudi Arabistan ajanı" olmakla suçlanmıştır. Yine de sonunda başarılı olmuş ve cemaati 200 kişiye kadar ulaşan Cuma namazları Musset'te kılınmaya başlanmıştır. İşte CCIM bu çabaların sonucu olarak 1995'te kurulabilmiştir. Merkez başkentin yanı sıra Monterrey, Guadalajara ve Veracruz gibi şehirlerde sergiler, İslâm dini hakkında konferanslar, toplantılar, söyleşiler ve tebliğ faaliyetleri düzenlemektedir. Ancak Weston, Suudi Arabistan ile de ihtilafa düşmüştür zira elçilik namazlara sadece Müslümanların katılmasını talep etmektedir. Weston bu yaklaşımı "kapalı fikirlilik" olarak nitelendirerek bunun sünnete aykırı olduğunu savunmakta ve İslâm'ın ülkede yayılmasını engellediğini düşünmektedir. Yine Weston, uluslararası bir sivil toplum örgütü statüsünde olan Dünya İslâm Birliği (Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî)¹⁰¹ ile başkentte bir cami inşa edilmesi hususunda görüşmeler yürütmüş, hatta bu yönde bazı somut adımlar atılmış, ancak elçilik "Dünya İslâm Birliğinin Arap Birliği gibi bir örgüt olduğunu ve Suudi Arabistan[']a ait olmadığını" söyleyerek projeyi desteklememiştir. Bu sebeple başkente cami henüz inşa edilememiştir.¹⁰² Daha sonra Weston 2003'te Tequesquitengo'da *Dar-as Salam* adıyla bir cami inşa ettirmiştir. Burada ailesiyle birlikte yaşamakta ve *Teques Inn* adında bir otel işletmektedir. Son olarak Weston 2001'de Polanco'da İslâmî eğitim ve tebliğ faaliyetleri yürüten resmî bir eğitim merkezi (Müslüman Cemaati Eğitim Merkezi [*Centro Educativo de la Co-*

¹⁰¹ Mustafa L. Bilge, "Râbitatü'l-Âlemi'l-İslâmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/379-380.

¹⁰² Zeraoui, "La Comunidad Musulmana en México", 337-344.

munidad Musulmana – CECM) açılmasına da vesile olmuştur.¹⁰³

“Meksika’da Selefilik” hakkındaki çalışmasında Díaz Abad, Weston’ın anlattıklarına bazı “ilaveler” yapmaktadır. Araştırmalarına göre Weston ve cemaatteki diğer Müslümanlar büyük bir cami inşa etmek amacıyla CECM’i kurmuş, ancak Weston caminin şehir merkezi yerine Tequesquitengo’da açılması hususunda tüm gücüyle diretince cemaatin birçok üyesi onun “niyetlerinden şüphelenerek” buna karşı çıkmıştır. Bunun üzerine Meksiko’daki Müslümanlar arasında bir bölünme yaşanmış, ilk etapta CCIM ve CECM ayrı düşmüştür. Weston Tequesquitengo’ya geçtikten sonra başkentteki Müslümanlardan uzaklaşmış, CCIM’de vekilliğini yürüten ve Muhammad al-Meksiki ismini kullanan Abdullah Ruiz lider olarak öne çıkmıştır. Bu dönemde CCIM San Juan de Aragón’da, CECM ise Anzures’te birer mescid açmışlar, rekabete girişmişler ve zaman zaman aralarında nahoş hadiseler de yaşanmıştır. Aragón’daki mescid finansal yetersizlikler sebebiyle 2003’te kapanmış, Ruiz bir ay sonra Meksika İslâm Organizasyonunu (*Organización Islámica de México – OIM*) kurmuş, birkaç ay geçtikten sonra ise örgütün adını Meksika Selefi Merkezi (*Centro Salafi de México – CSM*) olarak değiştirmiştir. Bu merkez aynı zamanda Latin Amerika’daki ilk Selefi örgüt olarak kayıtlara geçmiştir. CSM, CCIM’yi kâr amaçlı faaliyetlere yönelmekle ve aşırı müsamahakârlıkla, CECM’i ise tasavvufî öğretileri benimsemekle ve tesbih gibi “sapmalara” yönelmekle tenkit etmiştir. Bir ara mescidin adı *Muhammad Ibn Abdul Wahab* olmuş, şimdilerde ise *Al Ajirah* şeklindedir. Yaklaşık 50 kadar mensubu bulunan CSM ilerleyen dönemlerde de yerel ve uluslar ötesi ilişkiler kurmuştur. Hâlihazırda faaliyetlerine devam etmektedir.¹⁰⁴ Zeraoui’nin tenkidine göre CSM ülkedeki Müslüman cemaatten uzaklaşmış ve “kendisini ülkenin gerçekliğine yabancı olan bir evrene kapatmıştır.”¹⁰⁵

Meksiko’da yukarıda sayılanlar dışında Meksikalı mühtedi İsa Rojas’ın ve ailesinin yönettiği Sünni çizgideki Hikmet Enstitüsü (*Instituto al-Hikmah*) ile İran tarafından desteklendiği aktarılan Ehli Beyt Merkezi (*Centro Ahlul Bait*), Müminlerin Emiri Merkezi (*Centro Amir al-Muminin*) ve Meksika Müslüman Kadınlar Derneği (*Asociación Mexicana de Mujeres Islámicas*) adlı üç Şii organizasyon daha bulunmaktadır.¹⁰⁶

2.2. Torreón

Yaklaşık 700.000 nüfuslu bu şehrin özelliği, Meksika’nın geleneksel

¹⁰³ Ruth Jatziri García Linares, “Muslim Community Educational Center (Mexico City, Mexico)”, *Encyclopedia of Latin American Religions*, ed. Henri Gooren (Cham: Springer, 2016).

¹⁰⁴ Díaz Abad, *El Salafismo en México*, 98-138.

¹⁰⁵ Zeraoui, “La Comunidad Musulmana en México”, 355.

¹⁰⁶ Díaz Abad, *El Salafismo en México*, 112-113.

İslâmî mimariye sahip ilk camisinin burada inşa edilmiş olmasıdır. 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı Devletinden göç ederek şehre gelen Lübnanlı Şîî Müslümanlar burada bir cemaat oluşturmuştur. Aralarından Hassan Zain Chamut adında bir şeyh ve mimar, yaklaşık 35 kişiyle birlikte evinde meclisler düzenlemeye başlamış; kırâat, vaaz ve diğer faaliyetler sonucunda katılımın artmasıyla birlikte cemaatin önde gelen isimlerinden Elías Serhan bir cami inşa edilmesini teklif etmiştir.¹⁰⁷ Teklif kabul görmüş, netice olarak 1986’da yapımına başlanan Suraya Cami 1989’da tamamlanmış ve “Meksika’nın ilk camisi” olarak açılmıştır. Adını Serhan’ın trafik kazasında kaybettiği kızı Suraya’dan alan ve yine Serhan tarafından finanse edilen mütevazı yapının mimarı Chamut’tur. Dörtgen bir blok şeklindeki caminin mimari vasıfları, minaresi de dâhil olmak üzere Lübnan’ın tarihî camilerinden olan Emir Fahreddin Camisini, dış kısmındaki kemerler ve sütunlar ise Kurtuba Ulu Camisini anımsatmaktadır. Ayrıca şadırvan, kütüphane, derslikler, misafirhane, mutfak, gasilhane ve kiremit renginde, iç yüzünde âyetlerin yazılı olduğu bir kubbeye sahiptir.

Torreón Müslümanları ile söyleşiler gerçekleştiren Alfaro Velcamp ilk nesillerin Arapça bildiğini ve Kur’an okuyabildiğini, asimile olmamak adına evliliklerini Müslümanlarla gerçekleştirmek konusunda daha hassas olduğunu, ancak ikinci nesille birlikte bazı hassasiyetlerin kaybolmaya yüz tuttuğunu, yine de söyleşi yaptığı Müslümanların hiçbirisinin domuz eti yemediğini ve alkol tüketmediğini nakletmektedir. Aktardığı bilgilere göre İslâm’ın Meksika’da yeni nesillere aktarılması süreci bazı güçlükler içermektedir. “Fanatik” olarak nitelendirilemeyecek Torreón Müslümanları Şîî olmakla birlikte mezhep taassubu gösteren bir görünüm arz etmemekte¹⁰⁸ ve muhtelif projelerde Sünni Müslümanlarla dayanışma göstermektedir.

2.3. Guadalajara

Yaklaşık 1,5 milyonluk nüfusuyla ülkenin en büyük şehirlerinden birisi olan Guadalajara’daki İslâm varlığı, sosyal bilimler uzmanı Arelly Medina’nın *Guadalajara’da İslâm* başlıklı çalışmasında aktardığı bilgilere göre 1990’lardan itibaren göçmenler ve Meksika dışından gelen mühtediler ile başlamıştır. Aslında şehirde daha önce de Müslümanlar var olmuştur ancak bir cemaatin kurulması için 1993’ü beklemek gerekmiştir. Porto Rikolu bir mühtedi veya Meksika’ya gelen bir Mısırlı tarafından bu tarihte Jardines del Sur bölgesinde bir merkez açılmış, Cuma namazları burada kılınmaya başlanmıştır. Ancak daha sonra burası kapanmış, bir yıl sonra Polanco bölgesindeki yeni bir yerde toplanılmıştır. Burada Cuma hutbeleri ve ezan İspanyolca okunmaktadır. 11 Eylül 2001 hadisesinden sonra bazı

¹⁰⁷ Yohan Uribe Jiménez, “El Islam en la Laguna, una Tradicional Minoría Religiosa”, *El Siglo de Torreón* (10 Ağustos 2008).

¹⁰⁸ Alfaro Velcamp, “Mexican Muslims in the Twentieth Century”, 284-286.

mensuplar ayrılmış, cemaat Santa Teresita'ya taşınarak *Casa Islam* ismini almıştır. Artık 30'u mühtedi Meksikalılar, 20'si yabancı öğrenciler olmak üzere yaklaşık 50 kişilik bir cemaat oluşmuştur. Ancak *Casa Islam* da uzun ömürlü olmamış, 2005'te kapanmıştır. Cemaat bir süre Abdullah Ruiz ile irtibatla kalsa da Ruiz'in Selefi çizgideki eleştirileri sonucunda bu irtibat kopmuştur. 2009'da ise Guadalajaralı mühtedi Abdul Kareem ABD'den şehre dönmüş, İngiltere caddesinde bir binaya yerleşmiştir. Kareem cemaate liderlik yapmış ve ilk etapta şehirdeki Müslümanları tek bir çatı (*Islam Guadalajara*) altında toplamaya muvaffak olmuştur. Bu şekilde Guadalajara Müslümanları bazı ulusal ve uluslararası ilişkiler kurmakla birlikte neredeyse hiçbir dış yardım almadan büyümeye başlamıştır. Zamanla cemaat içinde çatlak sesler çıkmaya başlayınca Kur'an ve Sünnet'e dayalı yorumlar tercih edilmiştir. Bunun sonucunda bazı Müslümanlar cemaatten uzaklaşmıştır. 2009'da Genaro Atahualpa Şii tandanslı Batı Meksika Kültür Merkezi: Allah'ın Elçisi (*El Centro Cultural del Occidente de México: El Mensajero de Dios*) derneğini, 2011'de Abraham Ramirez *Casa Islam*'ı açmıştır. İlki İslâm'a dair akademik bir yönelimi telkin ederken, ikincisi Guadalajara'nın eski Müslümanlarını *Islam Guadalajara* ile birleştirmeye çalışmıştır.¹⁰⁹

2.4. San Cristóbal de las Casas

İslâm'ın, Meksika'nın Guatemala sınırında bulunan Chiapas eyaletindeki yaklaşık 200.000 nüfuslu San Cristóbal de las Casas şehrindeki serüveni diğer bölgelerdekinden farklılık arz etmektedir. Zira buradaki Müslümanların çoğunluğu bölgede yaşayan Maya topluluklarının (Tzotzil ve Tzeltal) ihtida eden mensuplarıdır. 1970'lerde Protestanlığa geçen Maya toplulukları San Juan Chamula bölgesinden kovulmuş, San Cristóbal'ın dış bölgelerine yerleşmişlerdir. Burada fakirlik içerisinde zorlu hayat şartlarına mahkûm edilmişlerdir. 1995 yılında San Cristóbal'e gelen iki Gırnatalı İspanyol, Mohammad Nafia (Aureliano Pérez Yruela) ve Idris Abu Ali (Esteban López Moreno), *Gariplerin Kitabı* adlı eserin yazarı olan İskoç kökenli Şeyh Abdülkadir es-Sufî'nin (Ian Dallas) kurduğu Murabitun Dünya Hareketinin (*Movimiento Mundial Murabitún – MMM*) müntesipleridir ve aslında Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusuna (EZLN) İslâm'ı tebliğ etmek ve hareketi “İslâmî bir direnişe” dönüştürmek amacıyla oraya geldikleri aktarılmaktadır; ancak örgüt lideri (*subcomandante*) Marcos onlarla görüşmeyi reddetmiş ve bilindiği kadarıyla bu örgütten İslâm'ı kabul eden birisi olmamıştır.¹¹⁰ Vazgeçmeyen İspanyollar Meksikolu bir mühtedi olan García Miquel'in de yardımıyla San Cristóbal'e yerleşmiş, onları başka

¹⁰⁹ Arely Medina, *Islam en Guadalajara: Identidades y Relocalización* (Zapopan: El Colegio de Jalisco, 2014), 54-67.

¹¹⁰ Silvia González Calderón vd., “El Espacio del Islam ‘Vivo’ en los Altos de Chiapas”, *Academia XXII* 12/24 (2021), 93. Romero Gallardo, “Sufism in Mexico”, 2.

İspanyol Müslümanlar da takip etmiştir. Burada önce bir fırın açarak bölge sakinleriyle ve Domingo López Ángel gibi liderlerle temasa geçmişlerdir. Domínguez Ruvalcaba'nın ışık tuttuğu üzere modern bireysel hayat tarzının aksine bir topluluk olarak yaşamak isteyen Mayalara İslâm'ın mesajı cazip gelmiş, ihtidalar başlamıştır. Muhtemelen şeyhlerinin eserinden aldıkları ilhamla *gariplere* yönelerek San Cristóbal'in en fakir yerlerinden birisi olan *Damasco* (Şam) caddesindeki *Nueva Esperanza* (Yeni Umut) mahallesinde Müslümanlar İçin Kalkınma Merkezi (*El Centro de Desarrollo para los Musulmanes*) adlı hayır kuruluşunu açmışlar, 200 kadar Amerikalının (Tzotzil, Tzeltal ve Mestizo) ihtidasına vesile olmuşlardır. Sonraki aşamada şehirde marangozhane, dikim atölyesi, "La Alpujarra"¹¹¹ adında bir restoran ve medrese açmışlardır.¹¹² Ancak bütün bunlar yapılırken Mayaların kültürüne uymayan bazı uygulamaları¹¹³ onlara dayatmaları 2001'den itibaren bazı takipçileri küstürmüştür. Ayrılanlar Molino Los Arcos bölgesine yerleşerek burada Sünni çizgide ayrı bir cemaat kurmuşlardır.¹¹⁴ Bu esnada Omar Weston'ın da bölgeye gelerek "ülkedeki diğer Müslümanların nasıl yaşadığını onlara anlattığı" ve onların da tasavvufî çizgideki Murabitun hareketini "geleneksel İslâm içinde yenilikçi pratikler" noktasında eleştirdikleri aktarılmaktadır.¹¹⁵ Ancak bağlama dair aktarılanlara göre Murabitun hareketinin bölgedeki "emiri" olan Mohammad Nafia takipçilerine ülkedeki tek Müslümanların kendileri olduğunu söylemiş, takipçilerinden bazıları Meksiko'ya gidip buradaki Müslümanlarla tanıştıktan sonra bir kriz çıkmış ve emir "bu konuyu araştırmamalarını yoksa cemaatten atılacaklarını" söylemiştir.¹¹⁶ Yine de bazı cemaat mensupları Weston'ı bu sebeple bölgeye davet etmişlerdir. Aktarılanlardan bu gibi sebeplerden ötürü müntesiplerin emire güvensizlik duymaya başladıkları ve farklı arayışlara girdikleri anlaşılmaktadır. Bunlardan bir diğeri olan İbrahim Cheheb/Chehev bir süre Meksika'daki diğer cemaatlerle görüş alışverişinde bulunsa da daha sonra Guatemala'da Kādîyânîlik hareketi ile bağlantı kurarak geniş aile-

¹¹¹ Hıristiyanların sözlerinde durmamaları üzerine Gırnatalı Müslümanların 1499-1501 yılları arasında isyan başlattıkları bölgenin ismi.

¹¹² Gabriela Domínguez Ruvalcaba, *Video Documental: Del Huipil a la Chilaba. Musulmanes en Chiapas* (Cholula: Universidad de las Américas Puebla, Escuela de Ciencias Sociales, Sanatta Yeterlik Tezi, 2005).

¹¹³ Örneğin mısırdan üretilen bir tür lavaş olan *tortilla*'nın Müslüman olmalarından önceki dönemden kalan bir yiyecek olması sebebiyle yenmemesinin, devlet okullarına çocuklarını göndermemelerinin ve ihtida etmeyen akrabalarını görmemelerinin istenmesi.

¹¹⁴ Zeraoui, "La Comunidad Musulmana en México", 355-357.

¹¹⁵ Domínguez Ruvalcaba, *Del Huipil a la Chilaba*.

¹¹⁶ Derick Francisco Hernández Trejo, *De La Alpujarra a Los Altos de Chiapas. La Comunidad Musulmana Sufi de San Cristóbal de Las Casas* (Ciudad de México: Universidad Nacional Autónoma de México, Facultad de Filosofía y Letras Colegio de Historia, Lisans Tezi, 2015), 67-68.

siyle birlikte onlara dâhil olmayı seçmiştir.¹¹⁷ Buna rağmen yerli yapımlar da dâhil olmak üzere “Meksika’da İslâm” konusundaki muhtelif medya içeriklerinde ön plana çıkmaktadır. 2008’de hareketin “ikinci adamı” olan Idris Abu Ali’nin damadı İbrahim Gómez eşiyile birlikte Gırnata’ya gitmek için emirden izin istediğinde, emir gerekçe göstermeden bu isteğini reddetmiş, ancak Gómez yine de gitmiş ve döndüğünde cemaatin önünde emiri, yönetimi ve tavırları üzerinden eleştirmiştir; emir de bunun üzerine cemaati terk ederek Meksiko’ya geçmiş, burada oğlu Hafidh İsmail Pérez ile birlikte İbn Haldun Araştırmaları Merkezini (*Centro de Estudios Ibn Jaldún*) açmıştır¹¹⁸ daha sonra San Cristóbal’e tekrar dönecektir. Şehirde Murabitun hareketinin inşa ettirdiği, Meksika’nın ilk Sünni camisi olarak bilinen İmam Malik Camisi bulunmaktadır. Heybetli bir mimariye sahip olan ve şehrin manzarasına damgasını vuran cami 17 metre yüksekliğinde bir minareye ve gümüş rengi büyükçe bir kubbeye sahiptir. Ayrıca San Cristóbal’de Mezquita Umar ve Masjid al-Kausar isiminde iki adet mescid daha mevcuttur. Aralarındaki görüş farklılıkları ve yaşanmışlıklar, dört ayrı cemaate bölünen¹¹⁹ San Cristóbal Müslümanlarını farklı mabedlere yöneltmiş gibi görünmektedir. Her şeye rağmen, sayıları 1000’e doğru yaklaşırken İslâm’ı yaşama noktasındaki gayretlerine devam etmektedirler.

3. Fırsatlar

Hâlihazırda Meksikalıların çoğunluğu Katolik olmakla birlikte Latin Amerika ülkelerindeki Hıristiyanlık “kendine özgü” olarak değerlendirilmektedir. Hıristiyanlık gelmeden önce kıtada yerleşik olan dinî geleneklerin Latin Amerikalıların inanç dünyalarında tamamen yok olmadığı, bazı durumlarda sentezlerin ortaya çıktığı dinler tarihinin bilinen hususlarındandır. Ayrıca Meksika devleti ile Katolik Kilisesi arasında 1800'lere kadar uzanan tarihî bir gerilim bulunmaktadır ve örneğin 1929-1931 arasında ülkedeki tüm kiliseler kapatılmıştır.¹²⁰ Son olarak Katolik aidiyetin ülkede giderek azaldığı nakledilmektedir.¹²¹ Ancak bütün bunların ötesinde daha önemli bir husus vardır. Geçmişte Avrupalıların kendilerine yaşattığı acı hatıralar Meksikalıların kolektif hafızalarında mahfuzdur. Çok sayıda Meksikalı İspanyolları, ülkelerini işgal, istila ve talan eden, kadim kültürlerini ve geleneklerini yok eden, dinlerini ve bakış açılarını kendilerine zorla dayatan insanlar olarak görmektedir.¹²² Bu hafızadan doğan, Enrique Dussel

¹¹⁷ Silvia González Calderón vd., “El Espacio del Islam ‘Vivo’”, 96-97.

¹¹⁸ Hernández Trejo, *De La Alpujarra a Los Altos de Chiapas*, 100-101.

¹¹⁹ Hernández Trejo, *De La Alpujarra a Los Altos de Chiapas*, 103.

¹²⁰ Ali Kettani, “Islam in Central America”, 465.

¹²¹ Arely Medina, *Islam en Guadalajara*, 34.

¹²² Bir örnek için bk. Montserrat Vega, “What Do Mexicans Think of Spain? Do They View It as a Father Country or Former Oppressor?”, *Quora* (2019).

gibi yüksek kalibreli Meksikalı entelektüellerin¹²³ de iştirak ettiği, Avrupamerkezci anlatılara şüpheyle yaklaşan, aynı zamanda doğduğu zamanlardan itibaren İslâm düşüncesiyle de yakın bağlantıları olan *dekolonyal* düşünce¹²⁴, Batı'nın (günümüzdeki adıyla Kuzey'in) küresel hegemonyasına karşı entelektüel bir duruş gösteren ve Latin Amerika'nın tamamında temsilcileri ve takipçileri olan bir düşünce okuludur. Latin Amerika yönetimleri geleneksel olarak Filistin-İsrail meselesinde Filistin'e sempatiyle ve İsrail'e antipatiyle bakmış, kıtadaki ABD destekli darbeler ve baskıcı yönetimler sebebiyle ABD ve Batı karşıtlığı yaygınlaşmıştır.¹²⁵ Zaten Batı ülkelerinin sahip olduğu refahı Latin Amerika ile paylaşmaması, Batılı toplumlar geniş imkânlar içinde yaşarken Latin Amerikalıların önemli bir kısmının açlığa, sefalete, yasa dışı örgütlere ve baskıcı yönetimlere mahkûm edilmesi, kıtanın neden “Batı” olarak değerlendirilemeyeceğini açıklıkla ortaya koymaktadır. Yine ABD’de yaşayan Meksikalıların ve Latin Amerikalıların da yaşadıkları toplumsal dışlanma ve reddedilme olguları sebebiyle İslâm’a yönelim gösterdiği kaydedilmektedir.¹²⁶ Bu yönelimin temelinde yatan sosyo-psikolojik dinamikler hafife alınmamalıdır. Zira ABD’de yaşayan yüz binlerce Afrikalı da 1920’lerden itibaren benzer saikler dâhilinde ihtida etmiştir.¹²⁷ Bilindiği üzere Batı toplumlarında yaygın olan ırkçılık sadece Müslümanları değil, Latin Amerikalıları ve Afrikalıları da ötekileştirmekte ve dışlamaktadır. İslâm’ın evrensel kardeşlik ilkeleri bu bağlamda hor görülenlere karşı davetkâr bir görünüm arz etmektedir. Sonuç olarak imanlarından aldıkları kudretle Müslümanların tarih boyunca zulme karşı sergiledikleri onurlu duruş, Afrika, Latin Amerika ve Asya’nın Batı tarafından “ezilen” toplumları için bir ilham kaynağı ve umut ışığı olmaya devam etmektedir. San Cristóbal örneği ortadadır. Onların durumuyla mukayese edilebilir biçimde Şili’deki Mapuche topluluğu ve Kolombiya’daki Wayuu topluluğu arasında da İslâm’ın yayıldığı aktarılmaktadır.¹²⁸ Bütün bunları “fırsatlar” başlığı altında aktarırken “Meksika’da İslâm” meselesini siyasal ve ideolojik bir boyuta indirgemeksizin vurgulamak istediğimiz husus, çoğunluğu Katolik olan Meksikalıların yine de kimlik ve aidiyet konusunda

¹²³ Arjantinli-Meksikalı filozof, tarihçi ve teolog.

¹²⁴ Bk. Ömer Kemal Buhari, “Güney Amerika Dekolonyal Düşüncesinin Temel Kavramları, Vaatleri ve Sınırları”, *FSM İlmî Araştırmalar* 17 (2021), 279-306.

¹²⁵ Özkan, “Latino Muslims and Radical Extremism”, 286.

¹²⁶ Patrick Denis Bowen, “The Latino American Da’wah Organization and the ‘Latina/o Muslim’ Identity in the United States”, *Journal of Race, Ethnicity and Religion* 1(11), 1-23 akt. Medina, “Islam in Mexico”.

¹²⁷ Patrick Denis Bowen, *The African-American Islamic Renaissance and the Rise of the Nation of Islam* (Denver: University of Denver, Iliff School of Theology, Doktora Tezi, 2013), 83.

¹²⁸ Carlos Jair Martínez Albarracín, “Árabes y Musulmanes en el Caribe”, *Latin America & Caribbean Islamic Studies* 1/3 (2021), 18.

Avrupalılardan veya diğer Kuzey Amerikalılardan oldukça farklı bir görünüm arz ettikleridir. Bu anlamda diğer Hıristiyan toplumlarda karşılaşılan kültürel direnç, ön yargılar, dinî bağnazlık kaynaklı İslâm düşmanlığı gibi engeller Meksika'da (ve Latin Amerika'da) bazı istisnalarla birlikte ön planda olmamış, bilakis sempati hâkim olmuştur.¹²⁹

“Latin Amerika'daki Müslümanların Tecrübesi” başlıklı makalesinde Silvia Montenegro İslâm'a doğru üç yol tespit etmektedir. Bunlardan [I] entelektüel yol; tarihî, siyasi ve iktisadi araştırmalar üzerinden gitmektedir. Çok sayıda mühtedi bu kanal üzerinden İslâm'a geçtiğini aktarmıştır –Latin Amerika'daki ilk İslâm üniversitesi olan Latin Amerika İslâm Üniversitesinin (*Universidade Islámica da América Latina*) Brezilya'nın São Paulo kentinde açılması ve Meksiko'da da faaliyet gösterecek olması oldukça önemli bir gelişmedir. [II] İkinci yol “kültürel egzotizm” yoludur ve İslâm medeniyetine duyulan hayranlıktan geçmektedir. İslâm ülkelerine seyahat eden turistler, Arapça öğrenenler, Arap mutfağına ve İslâm sanatına ilgi duyanlar bu kanal üzerinden ihtida etmektedir. [III] Üçüncü yol ise tasavvuf üzerinden geçen mistik yoldur.¹³⁰ Montenegro'nun bu rehberi üzerinde düşünülmesi ve kapsamlı stratejiler geliştirilmelidir. Örneğin bu üç yola ticari yol da eklenebilir zira bilindiği üzere günümüzde yaklaşık 300 milyonluk nüfusuyla en büyük Müslüman ülkesi olarak kabul edilen Endonezya (ve Malezya) toplumu, askerî bir müdahale sonucunda değil, bölgeye erken dönemlerden itibaren giden Müslüman tüccarların üstün ahlâkından etkilenerek İslâm'a dâhil olmuştur. Bu gönüllü ihtida sayesinde 400 yıllık Hollanda sömürsüne ve kültürel dönüştürme politikalarına direnerek Müslüman kimliğini muhafaza edebilmiştir. Bu da bize ahlâkî hükümleri terk etmemenin İslâm'ı yaygınlaştırmada da ne kadar belirleyici olduğunu bir kez daha hatırlatan tarihî bir veridir. O hâlde kendileri için en hayırlı olduğuna inandıkları şeyi başkalarıyla da paylaşmak adına İslâm'ın mesajını diğer insanlara ulaştırmak isteyen Müslümanlar işe önce kendilerinden, kendi kişisel bütünlüklerinden başlamalıdır.

Azerbaycanlı bölge araştırmaları uzmanı Nigar Asgarova İslâm'ın Latin Amerika'da yeşerebilmesi için İspanyolcaya hâkim olunması ve bölge kültürünün iyi bilinmesi gerektiğini öne sürmektedir. Ona göre İslâm hakkında bilgileri erişilebilir kılacak okulların, öğretmenlerin, yazılı ve görsel-işitsel materyallerin sayısı ve bunlarla birlikte bölgedeki muhtelif

¹²⁹ Latin Amerikalıların “Müslüman” algıları için bk. Farid Kahhat, “Percepciones Actuales sobre Árabes (y Musulmanes) en América Latina”, *Contribuciones Árabes a las Identidades Iberoamericanas*, ed. Karim Hauser – Daniel Gil (Madrid: Casa Árabe, 2009), 401-414.

¹³⁰ Silvia Montenegro, “Experience of Muslims in Latin America”, *Handbook of Contemporary Islam and Muslim Lives*, ed. Ronald Lukens-Bull – Mark Woodward (Cham: Springer, 2021), 228.

İslâmî cemaatlerin iletişimleri her düzeyde artırılmalıdır.¹³¹ Asgarova'nın tavsiyeleri genelgeçer sözler değildir. Sayılan unsurlar gerçekten bölgedeki Müslümanların öncelikli ihtiyaçlarıdır. Yine İslâm hakkındaki bilgilerin arayanlara ulaştırılmasında önemli bir kanal internet olmaktadır. Meksikalı mühtedilerin önemli bir kısmı İslâm'a internet üzerinden ulaştıklarını beyan etmektedir.¹³²

Ümmetin içindeki bazı görüş ayrılıklarının Meksika'ya da es geçmediği anlaşılmaktadır. Yorum, mizaç, tabiat gibi hususlardaki farklılıklar insan gerçekliğinin kaçınılmaz sonuçları olarak sadece Müslümanlar arasında değil, tüm dinî topluluklar arasında gözlemlenmektedir. Ancak bu farklılıkların –örneğin Endülüs Müslümanları arasında olduğu gibi– güç kaybına ve akabinde dağılmaya götürebileceği de unutulmamalıdır. Buna binaen, ülkedeki muhtelif Müslüman grupların çatı kuruluşlar altında bir araya gelmeleri, mümkünse ihtilaflarının giderilmesi, değilse de iletişim ve dayanışma kanallarının açık tutulması hayati önemdedir. Bu açıdan bakıldığında; Meksika'da çok sayıda mescid (*musala*) bulunmakla birlikte İslâmî bir mimariye sahip olan sadece 3 adet cami (*mezquita*) vardır.¹³³ Ancak “merkezde”, yani başkent Meksiko'da henüz bir cami bulunmamaktadır. Meksika makamlarıyla müzakere edilerek başkent Meksiko'ya cazibeli bir caminin inşa edilmesi, Meksika'daki Müslümanların beraberliği ve geleceği açısından hayati bir önem arz etmektedir ve kanaatimizce dünya Müslümanlarını birleştirici bir politika takip eden Türkiye'ye bu konuda tarihî bir vazife düşmektedir.

SONUÇ

Araştırmalardan elde edilen bulgulara göre İslâm Meksika'da sadece köklü bir tarihe ve tarihî etkiye sahip olmakla kalmamakta, aynı zamanda bazı meydan okumalarla birlikte kayda değer bir potansiyel barındırmaktadır. İslâm'ın Meksika ve Latin Amerika'daki serüveni henüz 15. yüzyılda İspanya'da başlamış, Afrika, Asya ve İber yarımadasından çok sayıda hür ve köle Müslüman yüzyıllar boyunca bölgeye gelmiş, bazı kesinti ve kopuşlardan sonra nihayet 21. yüzyılda Müslümanlar için bu topraklarda müesses ve kalıcı anlamda konuşlanma imkânı doğmuştur. Katolik İspanyolların kıtada kendi hedefleri doğrultusunda yürüttükleri ve çoğu zaman kültürel soykırım boyutlarına ulaşan İslâm karşıtı siyasetin nihai olarak başarısızlıkla sonuçlandığı gözlemlenmektedir. Coğrafi ve kültürel uzaklık

¹³¹ Nigar Asgarova, “Islam in Latin America: The Rise, Challenges and Current Situation”, *XVIII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, ed. Semiha Nurdan - Muhammed Özler (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022), 4/183-184.

¹³² Camila Pastor de Maria y Campos, “Ser un Musulmán Nuevo en México: La Economía Política de la Fe”, *Istor* 12/45 (2011), 69-71.

¹³³ Torreón'daki Suraya Camisi, Tequesquitengo'daki Dar as-Salam Camisi ve San Cristóbal'deki İmam Malik Camisi.

sebebiyle ihmal edilegelen Latin Amerika'da İslâm her geçen gün daha fazla büyüme kaydetmektedir. Bu doğrultuda Meksika'da, özellikle Meksiko, Torreón, Guadalajara ve San Cristóbal de las Casas şehirlerinde mühim gelişmeler gözlemlenmektedir.

Düşünceleri itibariyle Latin Amerika dekolonyal düşüncesiyle dikkate değer yakınlıklar gösteren şair İsmet Özel "Naat" adlı şiirinde "kanat vuruşlarını yumuşak tutan etkeni dışarıda bırakmak için kurulan derneklere" değindikten sonra "bekleyiş arzından kovulmaktan" bahsetmektedir. Böylelikle şaire göre Müslümanlar "ne biraz öncemiz yemen, ne biraz sonramız meksika" diyebilecek bir hâle getirilmektedir.¹³⁴ Bu mısralarda yankısını bulan nida Latin Amerikalılara yabancı değildir. Dekolonyal düşünceye göre sömürgesellik (*colonialidad*) üzerinden dönüştürülen toplumların hayata bakışları, paradigmaları ve ütopyaları ellerinden alınmakta, bu şekilde toplumlar zamandan ve mekândan dışlanmaktadır. Ancak, "hakikat", "iyi" ve "güzel" gibi en temel kavramların dahi aşındırıldığı, aynı zamanda Batı'nın, meta-anlatılarının inandırıcılığıyla birlikte küresel iktidarını da tedricen kaybettiği post-modern çağda kaygıya, anlam boşluğuna ve arayışa düşen insanlığa İslâm'ın vadettiği cevaplar, ufuklar ve varoluşlar vardır. Müslümanların özelde Meksikalılar, genelde Latin Amerika toplumları ile bağlarının güçlendirilmesi dünya barışı ve huzuru adına büyük fırsatlar vaatmektedir.

KAYNAKÇA

AA, Anadolu Ajansı. "Diriliş Ertuğrul Oyuncusu Meksikalı Çiftin Müslüman Olmasına Vesile Oldu". *YouTUBE*. Yayın Tarihi 1 Aralık 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=rhPt3otfQHQ>

Adhikari, Kaustubh vd. "The Genetic Diversity of the Americas". *Annual Review of Genomics and Human Genetics* 18 (2017), 277-296.

Ahsani, S. A. H. "Muslims in Latin America: A Survey — Part 1". *Journal Institute of Minority Affairs* 5/2 (1984), 454-463.

Alfaro Velcamp, Theresa. "Mexican Muslims in the Twentieth Century: Challenging Stereotypes and Negotiating Space". *Muslims in the West: From Sojourners to Citizens*. ed. Yvonne Yazbeck Haddad. 278-292. Oxford: University Press, 2002.

Amahjour, Aziz. "La Presencia Morisca en México, Una Tradición Silenciada". *Actas del XI Congreso de Estudios Moriscos sobre: Huellas Literarias e Impactos de los Moriscos en Túnez y en América Latina*. ed. Abdejelil Temimi. 141-150. Tunis: FTERRSI, 2005.

Amahjour, Aziz. "Mestizajes Enriquecidos. Elementos Árabes y Orientales en la Tradición y Literatura Oral Mexicanas". *Diálogos Culturales en la Literatura Iberoamericana, Actas del XXXIX Congreso del Instituto Internacional de Literatura Iberoamericana*. ed. Concepción Reverte Bernal. 131-148. Madrid: Verbum, 2013.

¹³⁴ İsmet Özel, "Naat", *Bir Yusuf Masalı* (İstanbul: Şule, 2000).

Amahjour, Aziz. “México y Marruecos. La Necesidad de una Mayor Gestión y Diplomacia Cultural Marroquí en Centroamérica”. *África, Iberoamérica y Europa: Intercambios Culturales desde una Perspectiva Multidisciplinaria*. ed. Diego Melo Carrasco. 75-86. Madrid: Dykinson, 2021.

Arjana, Sophia Rose. *Muslims in the Western Imagination*. Oxford: University Press, 2015.

Asgarova, Nigar. “Islam in Latin America: The Rise, Challenges and Current Situation”. *XVIII. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*. ed. Semiha Nurdan – Muhammed Özler. 4/177-188. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022.

Avcı, Yasin. “Latin Amerika’da Müslüman Varlığı: Tarihsel Süreç ve Mevcut Durum”. *Dünya Siyasetinde Latin Amerika*. ed. İsmail Ermağan. 407-432. Ankara: Nobel, 2017.

Bayram, Mürsel. “Karayıpler’de İslam’ın Siyasal Tezahürleri”. *Bölge Çalışmaları Dergisi* 1/1 (2022), 78-106.

Beltrán, Gonzalo Aguirre. “The Slave Trade in Mexico”. *The Hispanic American Historical Review* 24/3 (1944), 412-431.

Bilge, Mustafa L. “Râbitatü’l-Âlemi’l-İslâmî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/379-380. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Boix, Don Vicente. *Apuntes Históricos sobre los Fueros del Antiguo Reino de Valencia*. Valencia: D. Mariano de Cabrerizo, 1855.

Bolelli, Şenhan. “Endülüs’te Müslüman İspanyolların Sayısı Her Geçen Gün Artıyor”. *Anadolu Ajansı* (22 Nisan 2022). <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/-enduluste-musulman-ispanyollarin-sayisi-her-gecen-gun-artiyor/2570071>

Bowen, Patrick Denis. “The Latino American Da’wah Organization and the ‘Latina/o Muslim’ Identity in the United States”. *Journal of Race, Ethnicity and Religion* 1/11 (2010), 1-23.

Bowen, Patrick Denis. *The African-American Islamic Renaissance and the Rise of the Nation of Islam*. Denver: University of Denver, Iliff School of Theology, Doktora Tezi, 2013.

Braudel, Fernand. *Civilización Material, Economía y Capitalismo, Siglos XC-XCIII*. Madrid: Alianza, 1984.

Buhari, Ömer Kemal. “Güney Amerika Dekolonyal Düşüncesinin Temel Kavramları, Vaatleri ve Sınırları”. *FSM İlmî Araştırmalar* 17 (2021), 279-306.

Cáceres Enriquez, Jaime. “La Mujer Morisca o Esclava Blanca en el Perú del Siglo XVI”. *Sharq al-Andalus* 12 (1995), 565-574.

Cardaillac, Louis. *Dos Destinos Trágicos en Paralelo: Los Moriscos de España y los Indios de América*. Zapopan: El Colegio de Jalisco, 2012.

Castro, Américo. *La Realidad Histórica de España*. México, D. F.: Porrúa, 1954.

Chitwood, Ken. “The Study of Islam and Muslim Communities in Latin America, the Caribbean, and the Americas: the State of the Field”. *International Journal of Latin American Religions* 1 (2017), 57-76.

Cook, Karoline P. *Forbidden Passages: Muslims and Moriscos in Colonial Spanish America*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2016.

Cordubensis, Alvari [Paulus Alvarus]. "Indiculus Luminosus". *Patrologiae Cursus Completus, CXXI*. ed. J.-P. Migne. Seu Petit-Montrouge: Bibliothecae Cleri Universae, 1852.

Cortés, Hernán. *Cartas de Relación*. México, D. F.: Porrúa, 2007.

da Silva, Daniel B. Domingues vd. "The Transatlantic Muslim Diaspora to Latin America in the Nineteenth Century". *Colonial Latin American Review* 26/4 (2017), 528-545.

de Castro, Cristina Maria –Meire Vilela, Elaine. "Muslims in Brazil and Mexico: A Comparative Quantitative Analysis". *International Journal of Latin American Religions* 3 (2019), 86-104.

de Landa, Diego. *Relation des Choses de Yucatan*. ed. Arthus Bertrand. Paris & London: Trüber and Co., 1864.

de las Casas, Bartolomé. *Brevissima Relacion de la Destruycion delas Indias*. Sevilla: Seb: Trugillo, 1552.

Díaz Abad, Carlos Ariel. *El Salafismo en México: Factores de la Movilidad Religiosa en los Miembros del Centro Salafi de México*. Xalapa: CIESAS, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Diouf, Sylviane A. *Servants of Allah: African Muslims Enslaved in the Americas*. New York: University Press, 2013.

Diyaret Yayınları. "Meksika'da İslâm'ın Serüveni - Meksika Müslümanları". *YouTube*. Yayın Tarihi 22 Eylül 2022. <https://www.youtube.com/watch?v=M-Z5JV6VUO-E>

Domínguez Ruvalcaba, Gabriela. *Video Documental: Del Huipil a la Chilaba. Musulmanes en Chiapas*. Cholula: Universidad de las Américas Puebla, Escuela de Ciencias Sociales, Sanatta Yeterlik Tezi, 2005. http://catarina.udlap.mx/u_dl_a/tales/documentos/lco/dominguez_r_g/

Dressendörfer, Peter. "Crypto-musulmanes en la Inquisición de la Nueva España". *Actas del Coloquio Internacional sobre Literatura Aljamiada y Morisca*. ed. Alvaro Galmés de Fuentes. 475-494. Madrid: Gredos, 1978.

Dussel, Enrique. *Hipótesis para una Historia de la Iglesia en América Latina*. Barcelona/Montevideo: Estela-Iepal, 1967.

Dussel, Enrique. *1492: El Encubrimiento del Otro: Hacia el Origen del Mito de la Modernidad*. La Paz: Plural, 1994.

Epafras, Leonard C. vd. "Jewish Sufism in Medieval Islam". *Kawistara* 3/22 (2011), 274-288.

Francaviglia, Richard V. "'Far Beyond the Western Sea of the Arabs...': Reinterpreting Claims about Pre-Columbian Muslims in the Americas". *Terrae Incognitae* 46/2 (2014), 103-138.

Garaudy, Roger. *Les Promesses d'İslam*. Paris: Le Seuil, 1981.

Garaudy, Roger. *İslam en Occident. Cordoue, Capitale de l'Esprit*. Paris: L'Harmattan, 1987.

García Linares, Ruth Jatziri. "Muslim Community Educational Center (Mexico City, Mexico)". *Encyclopedia of Latin American Religions*. ed. Henri Gooren. 1-2. Cham: Springer, 2016.

González Calderón, Silvia vd. “El Espacio del Islam ‘Vivo’ en los Altos de Chiapas”. *Academia XXII* 12/24 (2021), 85-103.

Grosfoguel, Ramón. “The Structure of Knowledge in Westernized Universities: Epistemic Racism/Sexism and the Four Genocides/Epistemicides of the Long 16th Century”. *Human Architecture* 11/1 (2013), 73-90.

Guevara Bazan, Rafael. “Muslim Immigration to Spanish America”. *The Muslim World* 56/3 (1966), 173-187.

Guillaume, Alfred. “Philosophy and Theology”. *The Legacy of Islam*. ed. Thomas Arnold – Alfred Guillaume. 239-280. Oxford: At the Clarendon Press, 1931.

Hanke, Lewis. “The ‘Requerimiento’ and Its Interpreters”. *Revista de Historia de América* 1 (1938), 25-34.

Hernandez, Eduardo J. *A Muslim Fifth Column: Morisco Religion and the Performance of Identity in Sixteenth Century Spain*. Pennsylvania: Temple University, Doktora Tezi, 2016.

Hernández González, Cynthia. *El Islam en la Ciudad de México: La Orden Halveti Yerrahi y Su Ritual de Iniciación a partir de los Años 80 del Siglo XX*. México: Escuela Nacional de Antropología e Historia, Lisans Tezi, 2009.

Hernández González, Cynthia. “The Nur Ashki Jerrahi Tariqah in Mexico City: A Branch from Istanbul’s Halveti Jerrahi Tariqah”. *International Journal of Latin American Religions* 3 (2019), 68-85.

Hernández Trejo, Derick Francisco. *De La Alpujarra a Los Altos de Chiapas. La Comunidad Musulmana Sufi de San Cristóbal de Las Casas*. Ciudad de México: Universidad Nacional Autónoma de México, Facultad de Filosofía y Letras Colegio de Historia, Lisans Tezi, 2015.

Hira, Sandew. “Scientific Colonialism: The Eurocentric Approach to Colonialism”. *Eurocentrism, Racism and Knowledge: Debates on History and Power in Europe and the Americas*. ed. Marta Araújo – Silvia Maeso. 136-153. New York: Palgrave Macmillan, 2015.

Hoenerbach, Wilhelm. “Das Kolonialzeitliche Amerika und der Islam”. *Zeitschrift für Romanische Philologie* 84/1-2 (1968), 1-19.

IJUNAM. “Islam en San Cristóbal de las Casas, Chiapas, IJJ-UNAM”. *YouTube*. Yayın Tarihi 10 Nisan 2019.

INEGI, Instituto Nacional de Estadística y Geografía. *Presentación de Resultados, Estados Unidos de Mexicanos*. Ciudad de México: 2020.

Irving, T. B. “Islamic Renewal in Iberia and Latin America”. *Islamic Studies* 30/1-2 (1991), 103-111.

İNSAMER, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. *Latin Amerika Müslümanları*. İstanbul: Pelikan Basım, 2022.

Jeffery, R. Brooks. “From Azulejos to Zaguanes: The Islamic Legacy in the Built Environment of Hispano-America”. *Journal of the Southwest* 45/1-2 (2003), 289-327.

Johnson, Paul Christopher – Palmié, Stephan. “Afro-Latin American Religions”. *Afro-Latin American Studies: An Introduction*. ed. Alejandro de la Fuente. 438-485. Cambridge: University Press, 2018.

Kalın, İbrahim. *Ben, Öteki ve Ötesi: İslam-Batı İlişkileri Tarihine Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.

Kahhat, Farid. “Percepciones Actuales sobre Árabes (y Musulmanes) en América Latina”. *Contribuciones Árabes a las Identidades Iberoamericanas*, ed. Karim Hauser – Daniel Gil. 401-414. Madrid: Casa Árabe, 2009.

Karpat, Kemal. “The Ottoman Emigration to America, 1860-1914”, *International Journal of Middle Eastern Studies* 17 (1985), 175-209.

Karpat, Kemal. “Câliye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/34-38. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Kayıran, Kutlu. *Osmanlı Arşiv Belgelerinin Işığında Osmanlı-Meksika Diplomatik İlişkileri (1864-1913)*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Kettani, Ali. “Islam in Central America”. *Islam and Muslims in the American Continent*, ed. Amadou Mahtar M’bow – Ali Kettani. 461-508. Beirut: Center of Historical, Economical and Social Studies, 2001.

Konetzke, Richard. “Forschungsprobleme zur Geschichte der Religion und ihrer Bedeutung in den Kolonisationen Amerikas”. *Saeculum* 10 (1959), 82-101.

Kurtuluş, Rıza. “Amerika: III. Kıtada İslamiyet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/37-43. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Kutlu, Mehmet Necati. “Başlangıcından XX. Yüzyıla Kadar Türk-Latin Amerika İlişkilerine Genel Bir Bakış ve Bazı Dönüm Noktaları”. *Latin Amerika Çalıştayı Bildiriler Kitabı*, ed. Ozan Zengin. 25-38. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2013.

Lalami, Laila. *The Moor’s Account: A Novel*. New York: Pantheon Books, 2014.

López, Barry. *The Rediscovery of North America*. Lexington: Kentucky University Press, 1990.

Martínez Albarracín, Carlos Jair. “Árabes y Musulmanes en el Caribe”. *Latin America & Caribbean Islamic Studies* 1/3 (2021), 15-20.

Medina, Arely. *Islam en Guadalajara: Identidades y Relocalización*. Zapopan: El Colegio de Jalisco, 2014.

Medina, Arely. “Islam in Mexico”. *Encyclopedia of Latin American Religions*, ed. Henri Gooren. 1-5. Cham: Springer, 2016.

Medina, Arely. “Islam in Mexico: Diversity, Accommodations, and Perspectives on Approach”. *International Journal of Latin American Religions* (2023) Erişim 12 Mart 2023. <https://doi.org/10.1007/s41603-023-00193-x>.

Menzies, Gavin. *1421, The Year China Discovered the World*. London: Transworld, 2002.

Meşe, Ramazan. “Endülüs Müslümanlarının II. Bayezid’e Yazdığı İstiğâse (Feryadname) Kasidesi”. *Amasya İlahiyat Dergisi* 14 (2020), 51-79.

Montenegro, Silvia. “Experience of Muslims in Latin America”. *Handbook of Contemporary Islam and Muslim Lives*, ed. Ronald Lukens-Bull – Mark Woodward. 217-235. Cham: Springer, 2021.

Olagüe, Ignacio. *Les Arabes N’ont Jamais Envahi l’Espagne*. Bordeaux: Flammarion, 1969.

Özel, İsmet. *Bir Yusuf Masalı*. İstanbul: Şule, 2000.

Özkan, Mehmet. “Latino Muslims and Radical Extremism: Why There Is No Daesh (ISIS) Threat in Latin America?”. *Journal of Muslim Minority Affairs* 37/3 (2017), 284-293.

Pacha, Ahmed Zéki. “Une Seconde Tentative des Musulmans pour Découvrir l’Amérique”. *Bulletin de l’Institut d’Égypte* 2 (1919), 57-59.

Pastor de María y Campos, Camila. “Ser un Musulmán Nuevo en México: La Economía Política de la Fe”. *Istor* 12/45 (2011), 55-75.

Polastron, Lucien X. *Libros en Llamas: Historia de la Interminable Destrucción de Bibliotecas*. çev. Hilda H. García – Lucila Fernández Suárez. México, D.F.: Fondo de Cultura, 2007.

Qamber, Rukhsana. “Anti-Islamic Bias in Sources on Latin America: Preliminary Findings”. *Islamic Studies* 42/4 (2003), 651-685.

Qamber, Rukhsana. “Inquisition Proceedings against Muslims in 16th Century Latin America”. *Islamic Studies* 45/1 (2006), 21-57.

Quick, Abdullah Hakim. *Deeper Roots: Muslims in the Americas and the Caribbean Before Columbus*. London: Ta-Ha Publications, 1996.

Raphael-Hernandez, Heike – Wiegink, Pia. “German Entanglements in Transatlantic Slavery: An Introduction”. *Atlantic Studies: Global Currents* 14 (2017), 419-435.

Rawley, James A. – Behrendt, Stephen D. *The Transatlantic Slave Trade: A History, Revised Edition*. Lincoln & London: University of Nebraska Press, 2005.

Reis, João José. *Rebelião Escrava no Brasil: A História do Levante dos Malês em 1835*. São Paulo: Companhia das Letras, 2003.

Richmond, Douglas. “The Legacy of African Slavery in Colonial Mexico, 1519-1810”. *The Journal of Popular Culture* 35/2 (2001), 1-16.

Romero Gallardo, Michelle Vyoleta. “Sufism in Mexico”. *Encyclopedia of Latin American Religions*. ed. Henri Gooren. 1-3. Cham: Springer, 2016.

Roseberg Fuentes, Velvet. “La Sociogeografía Latinoamericana del Islam en el Presente Siglo”. *Estudios de Asia y África* 47/147 (2012), 133-151.

Roseberg Fuentes, Velvet. “La Influencia del Islam Político en América Latina en el Nuevo Siglo”. *Revista de la Asociación Mexicana de Ciencias Políticas* (2013), 61-82.

Roseberg Fuentes, Velvet. “El Estudio del Islam en América Latina: Trabajos Académicos (1980-2010)”. *Península* 11/2 (2016), 123-141.

Santos, Carlos Solis. “Cristóbal Colón y el Saber de los Árabes”. *Arbor* 123/482 (1986), 93-108.

Sedgwick, Mark. “Sufism in Latin America: A Preliminary Survey”. *Melancolia* 3 (2018), 4-34.

Seijas, Tatiana. *Asian Slaves in Colonial Mexico: From Chinos to Indians*. Cambridge: University Press, 2014.

Sezgin, Fuat. *Amerika Kıtasının Müslüman Denizciler Tarafından Kolomb Öncesi Keşfi ve Piri Reis*. İstanbul: Boyut, 2013.

Sezgin, Fuat. “Amerika’nın Keşfinde Müslümanlar”. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 40 (2017), 33-50.

Sorenson, John L. – Johannessen, Carl L. *Scientific Evidence for Pre-Columbian Transoceanic Voyages*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 2004.

Taboada, Hernán G. H. *Extrañas Presencias en Nuestra América*. México: UNAM, 2017.

TDV, Türkiye Diyanet Vakfı. *Güney Amerika Raporu*. Ankara: TDV Yayınları, 2016.

Toussaint, Manuel. *Arte Mudéjar en América*. México D. F.: Porrúa, 1946.

UCIDE, Unión de Comunidades Islámicas de España, *Estudio Demográfico de la Población Musulmana* (Madrid: UCIDE, 2023).

Uribe Jiménez, Yohan. “El Islam en la Laguna, una Tradicional Minoría Religiosa”. *El Siglo de Torreón* (10 Ağustos 2008). <https://www.elsiglodetorreon.com.mx/noticia/2008/el-islam-en-la-laguna-una-tradicional-minoria-religiosa.html>

van Sertima, Ivan. *They Came Before Columbus: The African Presence in Ancient America*. New York: Random House, 1976.

Wiener, Leo. *Africa and the Discovery of America*. 1. Cilt. Philadelphia: Innes & Sons, 1920; 2. Cilt, Philadelphia: Innes & Sons, 1922; 3. Cilt, Philadelphia: Innes & Sons, 1922.

Zeraoui, Zidane. “La Inmigración Árabe en México: Integración Nacional e Identidad Comunitaria”. *Contra Relatos desde el Sur: Apuntes sobre África y Medio Oriente*. 11-32. Córdoba Argentina: CIACso, 2006.

Zeraoui, Zidane. “La Presencia Judía y Árabe en México: La Difícil Integración”. *XXIV Congreso Internacional de LASA 2006*. San Juan: LASA, 2006.

Zeraoui, Zidane. “La Comunidad Musulmana en México: Diversidad e Integración”. *Relaciones Internacionales* 40 (2011), 337-359.

İnternet Kaynakları

Ballandalus. “The Transference of ‘Reconquista’ Iconography to the New World: From Santiago Matamoros to Santiago Mataindios”. Erişim 11 Mart 2023. <https://ballandalus.wordpress.com/2014/02/11/the-transference-of-reconquista-iconography-to-the-new-world-from-santiago-matamoros-to-santiago-mataindios/>

Ciudad Seva. “Requerimiento”. Erişim 7 Mart 2023. <https://ciudadseva.com/texto/requerimiento/>

DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. “1. Latin Amerika Ülkeleri Müslüman Dini Liderler Zirvesi Sona Erdi”. Erişim 14 Mart 2023. <https://disiliskiler.diyaret.gov.tr/Detay/212/1-latin-amerika-%C3%BClkeleri-m%C3%BCsl%C3%BCman-dini-liderler-zirvesi-sona-erdi>

Pew Research Center. “Interactive Data Table: World Muslim Population by Country”. Erişim 14 Mart 2023. <https://www.pewresearch.org/religion/chart/interactive-data-table-world-muslim-population-by-country/>

Saada, Mariam – Santamaría Pozos, Anette Yohalli. “Huellas Islámicas y Árabes en el México Colonial 1570-1820, Resguardadas en el Archivo General de la Nación (AGN)”. Erişim 4 Mart 2023. <http://datos.cide.edu/handle/10089/17415>

TİKA, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. “TİKA, Meksika’da 2016’dan Bu Yana 50 Proje Hayata Geçirdi”. Erişim 9 Mart 2023. https://www.tika.gov.tr/tr/haber/tika_meksika_da_2016_dan_bu_yana_50_proje_hayata_gecirdi-55413

Vega, Montserrat. “What Do Mexicans Think of Spain? Do They View It as a Father Country or Former Oppressor?”. *Quora*. 2019. Erişim 7 Mart 2023. <https://qr.ae/prewo8>.

Wade, Lizzie. “Latin America’s Lost Histories Revealed in Modern DNA”. *Science*. Erişim: 15 Mart 2023. <https://www.science.org/content/article/latin-america-s-lost-histories-revealed-modern-dna>.

Wade, Lizzie. “Three Men Were Buried in Mexico 500 Years Ago.

DNA and Bones Reveal Their Stories of Enslavement”. *Science*. Erişim 15 Mart 2023. <https://www.science.org/content/article/three-men-were-buried-mexico-500-years-ago-dna-and-bones-reveal-their-stories>

YÖK, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (Ulusal Tez Merkezi). “Aranan: Meksika”. Erişim: 5 Mart 2023. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>